

OTPOR KRNJIM DEMOKRATIJAMA U EVROPI

Razumevanjem strategija neliberalnih vlada do uspešnijeg otpora:
Studija slučaja: Hrvatska, Mađarska, Poljska i Srbija

HR HELSINKI FOUNDATION
for HUMAN RIGHTS

YUCOM
Komitet pravnika za ljudska prava

Objavljivanje su omogućili Centar za mirovne studije (Hrvatska), Helsinški odbor za ljudska prava (Poljska), Mađarska unija za građanske slobode, mađarski Helsinški odbor, YUCOM - Komitet pravnika za ljudska prava (Srbija), Kuća ljudskih prava Zagreb i Fondacija Kuća ljudskih prava.

Sve nevladine organizacije koje su podržale ovaj rad članice su Kuće ljudskih prava Beograd (Beogradski centar za ljudska prava, Građanske inicijative, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, YUCOM – Komitet pravnika za ljudska prava, Centar za praktičnu politiku); kao i sledeće nevladine organizacije iz Kuće ljudskih prava Zagreb: B.a.B.e. Budi aktivna. Budi emancipovana, Centar za mirovne studije; Platforma za međunarodnu gradansku solidarnost Hrvatske - CROSOL i Documenta - Centar za suočavanje s prošlošću.

Creative Commons licenca, Fondacija Kuća ljudskih prava, Oslo (Norveška) i Ženeva (Švajcarska) i Kuća ljudskih prava Zagreb (Hrvatska), novembar 2017.

Rad je zaveden pod licencom Creative Commons Attribution (CC BY-NC-ND 3.0).

Rad se slobodno može citirati, kopirati, distribuirati, prikazivati i koristiti u drugim radovima, pod uslovom:

1. da se navede autorstvo Fondacije Kuća ljudskih prava (HRHF);
2. da se ne koristi u komercijalne svrhe.

Centar za mirovne studije

www.cms.hr/en

Centar za mirovne studije je nevladina organizacija iz Kuće ljudskih prava Zagreb, osnovana 1996. godine. Centar je izrastao iz različitih oblika direktnog angažovanja na izgradnji mira u Zapadnoj Slavoniji. Ima veliko iskustvo u proučavanju javnih politika i njihovog uticaja na ksenofobiju, rasizam, etničku isključivost i ljudsku sigurnost. Fokus je na osnaživanju pojedinaca i grupe u smislu izgradnje mira u lokalnim zajednicama (i šire) kroz podsticanje dijaloga i promovisanje nenasilja. Osnovni princip je uvođenje društvenih promena putem edukacije.

Helsinški odbor za ljudska prava (Poljska)

www.hfhr.pl/en

Osnovan je 1989. godine. Promoviše razvoj kulture zasnovane na poštovanju slobode i ljudskih prava u Poljskoj i inostranstvu. Odbor razvija programe edukacije u oblasti prava, kao i ljudskih prava u okviru Međunarodnog filmskog festivala „Watch Docs“. Edukacija u oblasti prava podrazumeva i monitoring zakonodavnih procesa u Poljskoj i strateških parnica, kao i česte pravne intervencije.

Mađarska unija za građanske slobode

www.tasz.hu/en

Unija prati zakonodavstvo, vodi strateške parnice, bavi se javnim obrazovanjem i pokreće medijske kampanje za podizanje svesti u društvu. Aktivna je u zaštiti prava građana od nezakonitog mešanja onih koji su na poziciji javne vlasti. Unija fokusira svoj rad na pitanja prava pacijenata, pravo na samoopredeljenje, pravo na zaštitu podataka o ličnosti, slobodu izražavanja, političku zastupljenost, kao i politiku vezanu za lekove i HIV / AIDS-a.

Mađarski helsinški odbor

www.helsinki.hu/en

Osnovan 1989., Odbor je organizacija koja nadzire u kojoj su mjeri zaštićeni ljudsko dostojanstvo i vladavina prava. Javno zagovaranje i pravna zaštita osnovne su metode rada. Fokus stavlja na zaštitu vladavine prava, prava izbjeglica i zatvorenika te sve procese vezane uz zakonodavstvo.

Yucom – Komitet pravnika za ljudska prava

en.yucom.org.rs

Član Kuće ljudskih prava Beograd. Osnovan je 1997. godine kao ekspertska, dobrovoljna nevladina organizacija koja je okupila stručnjake iz oblasti prava. Aktivnosti Komiteta usmerene su na promovisanje i zagovaranje vladavine prava, zaštitu ljudskih prava, podizanje svesti javnosti, osmišljavanje i sprovodenje građanskih inicijativa, kao i pružanje besplatne pravne pomoći žrtvama kršenja ljudskih prava.

Kuća ljudskih prava Zagreb

www.kucaljudskihprava.hr

Kuća ljudskih prava Zagreb koordinirala je ovaj izveštaj. Kuću je 2008. godine osnovalo šest nevladinih organizacija, sa zajedničkim ciljem zaštite i unapredjenja ljudskih prava i osnovnih sloboda. Kuća ljudskih prava je uključena u zaštitu, promovisanje, razvoj i unapređenje ljudskih prava i osnovnih sloboda kroz istraživanje, monitoring, javno zastupanje i obrazovanje u skladu sa međunarodnim i regionalnim instrumentima zaštite ljudskih prava.

Od 2012. godine, Kuća ljudskih prava je i Centar znanja za društveni razvoj u oblasti zaštite i promocije ljudskih prava.

Fondacija Kuća ljudskih prava (HRHF)

www.humanrightshouse.org

HRHF je koordinirala izradu ovog izveštaja i osigurala finansijska sredstva, zahvaljujući donatorima. HRHF štiti, osnaže i podržava branitelje ljudskih prava i njihove organizacije. U tom smislu, HRHF organizuje skupove u Kućama ljudskih prava i povezuje ih u međunarodnu mrežu. HRHF, zajedno sa partnerskim organizacijama, zagovara slobodu okupljanja, udruživanja i izražavanja i pravo da se djeluje kao branitelj/ica ljudskih prava - kako bi se osiguralo da pojedinci i organizacije mogu slobodno da rade na zaštiti i unapređenju ljudskih prava u zemlji i inostranstvu. Danas, nezavisne organizacije za ljudska prava rade zajedno u 15 Kuća ljudskih prava u 12 zemalja. Kuće se nalaze u istočnoj i zapadnoj Evropi, na Kavkazu i na Balkanu. Sedište HRHF-a je u Oslu, ima kancelariju u Ženevi, i predstavništva u Briselu i Tbilisiju.

Sadržaj

Borba protiv neliberalnih uzurpacija demokratije	6
Tradicionalne vrednosti i neliberalni trendovi	8
Studija slučaja: neliberalne vlade	12
Ljudska prava i vladavina prava	14
Prakse i strategije za inspirisanje civilnog društva	40
Mi znamo put do autoritarnih vlada	53

Borba protiv neliberalnih uzurpacija demokratije

Predgovor Mikloš Haraši (Miklós Haraszti)

Poslednjih godina, doneto je pregršt zakona protiv civilnog društva, a samim tim i mladih demokratija na nekoliko kontinenata. Zakoni se donose kako bi se suzio prostor za delovanje nezavisnih građanskih inicijativa. Najnoviji zakonodavni trend događa se na međunarodnom nivou i bazira na modelima iz Kremlja. Kažnjava globalno umrežavanje građanskih inicijativa ili međunarodno sponzorstvo neprofitnog aktivizma, i etiketira te aktiviste kao „strane agente.“

Širenje ovih restriktivnih

propisa je jasan znak degradacije tek postignutog liberalnog uređenja ka neliberalnom ili potpuno autoritarnom upravljanju. Ovo je više od kolateralne štete: krstaški pohod na „nezvanična“ građanska udruženja polazna je tačka za uspostavljanje neliberalnih režima. Na taj način, demokratija se transformiše iz kooperativne i pluralističke u igru preraščanja u kojoj pobednik postavlja pravila.

Autoritarni vladari su u pravu. Građanski aktivizam je najbliži sirovoj energiji koja ispunjava i regeneriše slobodu u bilo kom društvu. Građanske aktivnosti predstavljaju početak i najbolje plodove demokratije. Kada vidimo da se namerno sprečavaju, cinično omalovažavaju, pa čak i kriminalizuju, to se zapravo čini kako ne bi doprle do javnosti ili pratile rad vlade.

“Promenu mogu doneti samo preostale nesputane, globalno umrežene društvene snage, nepredvidivo civilno društvo.”

Treba zapamtiti da obe ove javne uloge podrazumevaju nezavisnost.

Pošto su populistički napadi „demokratski“ opravdani („imamo izbore, zar ne?“), javnosti nije odmah jasno koliko su napadi na civilno društvo važni za uspostavljanje neliberalnih režima. Watchdog organizacije moraju biti učutkane, tako da se mogu nastaviti akcije neliberalnih režima, kao što su: netransparentnost u trošenju javnog

novca; podređivanje svih grana vlasti izvršnoj; sistematsko ograničavanje autonomije; slabljenje pravosuđa; i ukidanje prava na slobodno okupljanje, udruživanje i gušenje medijskog pluralizma.

Uzmimo bes pristalica neliberalnih vlasti, usmeren protiv nezavisnog civilnog društva, zdravo za gotovo. Kada neliberalni vladari proglaše nevladine organizacije stranim

agentima, ne pokušavaju samo da umanje kritiku koristeći nacionalističku ideologiju. Oni žele da građani vide vladu ne samo kao

privremenog predstavnika nacije, već da vlast bude identifikovana sa nacijom, a da se nezavisni aktivizam odbaci kao strani, pa čak i neprijateljski nastrojen prema naciji.

Dakle, reagujmo u skladu sa ovim stavovima. Snaga građanskog aktivizma, neometani rad nevladinih organizacija i pluralistički mediji - predstavljaju poslednju liniju odbrane slobode u društvu. Nažalost, u neliberalnim režimima,

tradicionalni politički proces više nije u stanju da ispravi sistemsko kršenje pravila o konkurenčiji ili da ponovo uspostavi sistem kontrole i ravnoteže. To je zato što su populističke vođe i autokrate iskoristili te garancije kako bi prvo došli do vrha, a zatim uklonili prepreke ka uspostavljanju apsolutne moći.

Odakle očekivati pomoć, kada je privreda pretvorena u nepotistički feud, političke partije u parlamentarne brbljivce, a mediji u ukraš izbora čiji je ishod unapred poznat? Promenu mogu inicirati samo preostale nesputane, globalno umrežene društvene snage, nepredvidivo civilno društvo, i to svojim sve brojnijim komunikacionim strategijama na Internetu.

Važno je napomenuti da sloboda civilnog društva i slobodni mediji imaju skoro istu svrhu jer umreženost postaje činjenica. Možete li da kažete šta više ljuti autoritarne vladare: aktivnosti nevladinih organizacija koje nadziru vlast i prikupljanje podataka ili njihove komunikacione sposobnosti koje im olakšavaju da rezultate svojih istraživanja prenesu svim građanima, uprkos tome što je vlast zauzela sve tradicionalne medije? Aleksej Navalni (Alexei Anatolievich Navalny) u Rusiji ili Marton Guljaš (Márton Gulyás) u Mađarskoj praktično su pretvorili društvene mreže, koje su predstavljale deo njihovih građanskih aktivnosti, u javni servis, osvetljavajući put do ponovo stvorene, post-neliberalne demokratije.

Jedno od glavnih oružja neliberala je slogan „unutrašnji poslovi”, kada se pojam suvereniteta koristi kako bi se upravljanje globalnim razvojem vratilo u teritorijalne okvire. Setite se zakona koji su imali za cilj da ograniče globalni Internet ili jednostavno smanje protok informacija.

Neliberalni režimi vode borbu na dva fronta protiv bilo kog oblika međunarodnog udruživanja građanskih težnji širom sveta. Jedan front čine, paradoksalno, uspostavljene međuvladine organizacije i pravne instance. Savršeno se uklapaju sa svim drugim vladama koje žele da pošalju internacionalizam natrag u pakao. Međutim, reči koje interno koriste za mobilizaciju u suprotnosti su sa iznetim argumentima. Na domaćem terenu, neliberalni vladari su samo obični nacionalistički populisti. Njihovo „učenje” sastoji se od buđenja i podsticanja eksplozivne sile drevnih, osnovnih nagona: etničke ili verske isključivosti i ksenofobije, koju će pretvoriti u oružje.

Stoga, svi međunarodni prijatelji građanske slobode moraju zapamtiti šta je dovedeno u opasnost: sudbina univerzalnih ljudskih prava i, konačno, garancije mira. Immanuel Kant, filozof - usamljenik iz Kenigsberga (danas Kaliningrad), potpuno je u pravu, više nego ikad. Njegova trostruka formula „večnog mira” napominje kako nije dovoljno uspostaviti demokratiju u svim zemljama, da bi se obezbedio mir na globalnom nivou. Čak ni međunarodni savez demokratija neće biti dovoljan za ostvarenje tog cilja.

Garancija mira mora biti, rekao je Kant, međunarodno priznavanje i poštovanje ljudskih prava svakog ljudskog bića.

Pogledajte novi Berlinski zid: propisi protiv nevladinih organizacija kao „stranih agenata.” Ovoga puta, podele se grade od zakonskih odredbi, a ne od betona i čelika. Ali, njihova svrha je ista: da se ukine nedeljivost ljudskih prava, koju je međunarodna zajednica proglašila nakon Drugog svetskog rata - što je, zapravo, bila i najvažnija lekcija koju nam je Drugi svetski rat održao.

Nadam se da će nam ovaj izveštaj pomoći da dublje razmislimo o značaju civilnog društva: slobodi u miru, kod kuće i širom sveta, i da ćemo postati svesniji važnosti borbe protiv neliberalnih uzurpacija demokratije, kod kuće i širom sveta.

Mikloš Haraši

Mikloš Haraši,

Mikloš Haraši je madarski autor, univerzitetски profesor i promotor ljudskih prava. Trenutno je specijalni izvestilac UN-a o stanju ljudskih prava u Belorusiji.

Photo: Central European University

Tradicionalne vrednosti i neliberalni trendovi

Politike štetne po demokratiju

Želimo da živimo u svetu gde pojedinci i organizacije mogu slobodno i otvoreno da rade na zaštiti i unapređivanju ljudskih prava, u svojoj zemlji i inostranstvu.

Tokom „decenije nade“ devedesetih, otvoren je prostor za delovanje civilnog društva i branitelja ljudskih prava. Mnoge države su podržale ovu promenu, osnivajući kancelarije za ludska prava u okviru ministarstava za spoljne poslove i usmeravajući spoljnu politiku ka promovisanju ljudskih prava i pružanju podrške civilnom društvu.

Tokom poslednjih nekoliko godina, broj sistemskih povreda slobode okupljanja i udruživanja počeo je da raste u nekoliko država u kojima postoji Kuće ljudskih prava, dovodeći do „globalnog napada“ na nevladine organizacije koje se bave zaštitom ljudskih prava.¹

U sve više zemalja, branitelji ljudskih prava moraju da se

zaštite od odmazde kao što su verbalni ili fizički napadi, praćenje, pretnje i prljave kampanje. Mere protiv branitelja ljudskih prava, koje imaju za cilj ograničavanje njihovog delovanja u društvu, donose se istovremeno sa merama koje promovišu tzv. „tradicionalne vrednosti“² i „neliberalne demokratije.“

Države koje zagovaraju „tradicionalne vrednosti“ i neliberalne demokratske vrednosti, zapravo žele da postave sopstvene kulturne norme i posebnosti iznad međunarodnih zakona i standarda, negirajući na taj način univerzalnost ljudskih prava. Takva politika nije neliberalna, ali je štetna po demokratiju.

Krnja demokratija - kao i država koju vode principi „tradicionalnih vrednosti“ je zemlja u kojoj državni ili nedržavni akteri potiskuju suprotne stavove kako bi zaštitili svoje interese. Ograničavanje prava na ostvarivanje osnovnih sloboda ima za cilj učutkivanje onih koji

kritikuju vlast zbog sprovođenja politike ljudskih prava koja umanjuje uživanje prava određenim kategorijama stanovništva. Takođe, imaju za cilj da utišaju one koji traže izmene javnih politika koje su u suprotnosti sa obavezama u oblasti ljudskih prava, kao i da delegitimišu one koji kršenje ljudskih prava čine vidljivim u međunarodnim institucijama, uključujući i Evropski sud za ludska prava.

Ove države optužuju zaštitnike ljudskih prava da rade protiv nacionalnih interesa. Neliberalne vlade žele da branitelje ljudskih prava izoluju od ostatka društva. Stigmatizacija takođe otežava organizacijama pronalaženje novih, kvalifikovanih ljudi, ali i saradnju sa stručnjacima.

Takve države takođe podstiču i podržavaju manje kritične nevladine organizacije, stavljujući im na raspolaganje i korišćenje državnih fondova. Na taj način, slabi se rad nezavisnih nevladinih organizacija, dok se rad nevladinih

¹ Izraz prvi put upotrebljen u: ["Human rights groups face global crackdown 'not seen in a generation'"](#), The Guardian, 26. avgust 2016.

² Ruska Federacija je 2009. godine predstavila koncept „tradicionalnih vrednosti“ u Savetu za ludska prava Ujedinjenih nacija, nakon čega su neke države u Evropi počele da tvrde da njihova demokratija neće da sledi „zapadni“ model demokratije.

organizacija koje je osnovala vlada i koje podržavaju vladine politike (GONGO) legitimiše. Politički lideri, kao što su članovi vlade, osnivaju svoje organizacije, koje ponekad vode paralelno sa obavljanjem visoke političke funkcije. Vremenom, GONGO bivaju favorizovani, a šalju ih i na međunarodne sednice da šire stavove vlade.

Nevladine organizacije za ljudska prava u Hrvatskoj, Mađarskoj, Poljskoj i Srbiji su proteklih godina bile u prilici da promovišu sva ljudska prava za sve, jer su delovale u zemljama koje su gradile sisteme zaštite ljudskih prava, okvire vladavine prava i sisteme kontrole i ravnoteže. Ipak, to se nedavno promenilo, kako smo i dokumentovali u ovom izveštaju. Sistemi izgrađeni u Mađarskoj i Poljskoj naveli su nas da dugo verujemo kako će se broj zemalja u kojima bismo mogli slobodno i otvoreno da promovišemo ljudska prava, stalno povećavati.

Umesto toga, zemlje koje su bile evropski modeli demokratske tranzicije postale su razlog za zabrinutost cele Evrope:

- Sva nezavisna tela za zaštitu ljudskih prava i mehanizmi Ujedinjenih nacija i Saveta Evrope, izrazili su zabrinutost nakon razmatranja situacije u Poljskoj i Mađarskoj. Često navodimo neke od tih nalaza u ovom izveštaju.

- U februaru 2016. godine Evropska komisija je započela dijalog sa Poljskom unutar Okvira vladavine prava, koji je rezultirao Mišljenjem. Komisija je tada usvojila dve preporuke u vezi sa Ustavnim sudom, u kojima je utvrdila da je postojala „sistemska pretnja vladavini prava u Poljskoj.”
- Evropski parlament je usvojio nekoliko rezolucija o situacijama u Mađarskoj i Poljskoj.

Vlasti u Mađarskoj i Poljskoj sistematski su ignorisale i odbacivale sva spoljašnja mišljenja kao politički motivisana i pristrasna koja pokušavaju da se mešaju u unutrašnje poslove države. Odbile su i nalaz najcenjenijeg evropskog nezavisnog stručnog tela iz oblasti zakonodavstva, Evropske komisije za demokratiju putem prava Saveta Evrope, poznate kao Venecijanska komisija.³

Vlade tih zemalja, kao i sve neliberalne vlade, osvojile su većinu na izborima. Njihove izborne pobjede često su zasnovane na kampanji mržnje protiv marginalizovanih grupa i manjina, kao i na obećanjima o poboljšanju stanja u društvu, socijalnim beneficijama, penzijama i povećanju životnog standarda. Tvrde da, otkada su na vlasti, „ljudi žive bolje.” Takođe, tvrde i da izborna većina daje legitimitet njihovoj politici i da je ta politika ono što su ljudi tražili. Često, kako bi nametnuli

svoju politiku, zloupotrebljavaju parlamentarnu većinu i zanemaruju zakonom propisane procedure, kao što su konsultacije.

Ovaj izveštaj je jedinstvena zbirka istraživanja, znanja i praksi nevladinih organizacija za ljudska prava koje dugo sarađuju i inspirišu jedna drugu. Naš cilj je da oslabimo neliberalne trendove u Evropi, a osnažimo sve koji se zalažu za poštovanje osnovnih sloboda i vladavine prava u krajnjim demokratijama - tako da će ovaj izveštaj biti sredstvo za naš dalji angažman.

³ "Poland's Kaczynski calls EU democracy inquiry 'an absolute comedy,'" Reuters, 22. decembar 2016.

Despite Venice Commission review, Hungary passes foreign-funded NGO law, International Justice Resource Center, 13. jun 2017.

„Neliberalna demokratija” i „krnja demokratija”

Nevladine organizacije koje su učestvovali u pisanju izveštaja pokušavale su da definisu sa kojim se političkim režimom suočavaju u Hrvatskoj, Mađarskoj, Poljskoj i Srbiji, i odlučile da ih ne mogu nazvati jednostavno „neliberalnim demokratijama”.

Koncept „neliberalne demokratije” nije nov. Pojavio se devedesetih godina 20. veka kako bi definisao demokratski izabrane vlade koje su „uglavnom ignorisale ustavom određene granice svoje moći i pri tom lišavale svoje građane osnovnih prava i sloboda”, navodi Farid Zakarija (Fareed Zakaria) u radu koji je referantan kada se govorи о „neliberalnoj demokratiji”.⁴

Novo je da su vlade u zemljama koje su bile primeri uspešnih demokratskih tranzicija počele da se ponašaju isto kao i neliberalne vlade koje je Farid Zakarija opisao - u Peruu, Palestini, Sijera Leoneu, Pakistanu i na Filipinima, a tada već i u Slovačkoj.

Na Letnjem univerzitetu i studentskom kampu održanom u Balvanjošu (Bálványos), u julu 2014. godine, mađarski premijer Viktor Orbán (Viktor Orbán) rekao je: „Nova država koju gradimo u Mađarskoj nije slobodna država, to je ne-liberalna država.”⁵ U Mađarskoj, a posebno u Poljskoj, vlasti su uspešno definisale „neliberalne demokratije” kao „konzervativnu demokratiju”, sugerijući da bi liberalne demokratske vrednosti značile levičarsku politiku. Neliberalne vode ističu da levičarske politike nameću strani agenti, bilo da se radi o Evropskoj komisiji, stranim nevladinim organizacijama ili donatorima.

Nevladine organizacije koje su učestvovali u pisanju ovog izveštaja, odlučile su da koriste termine „krnja demokratija”, „neliberalne vlade” ili „neliberalne vlasti”. Neliberalne vlade transformišu uspešne demokratske države u demokratske države koje su loše, u „krnju demokratiju”. One zapravo ugrožavaju temelje demokratije, kao što i navodimo u ovom izveštaju, vladavinu prava, podelu vlasti, poštovanje manjina i osnovnih sloboda. Predstavljaju se kao demokratije pozivajući se na rezultate izbora. Međutim, izbori, sami po sebi, ne čine demokratiju.

Kao što je rekao Mehman Alijev (Mehman Aliyev), glavni i odgovorni urednik informativne agencije Turan, druga opcija bi bila da više ne nazivamo takve zemlje demokratskim: „Ako prekršite jedan kriterijum, trebalo bi da budete označeni kao autoritarni režim, a ne liberalna ili neliberalna demokratija. Država treba da bude zaustavljena kada pređe ovu liniju.”⁶ Ipak, neliberalne vlasti u takvim zemljama se još uvek ne mogu uporediti sa vladama Azerbejdžana, Belorusije ili Ruske Federacije.

Verujemo da je „krnja demokratija” najbolji termin u ovim slučajevima.

⁴ Fareed Zakaria, "The Rise of Illiberal Democracy," *Foreign Affairs*, novembar-decembar 1997.
⁵ Govor premijera Viktora Orbana na 25. Letnjem univerzitetu i studentskom kampu u Balvanjošu, 26. jula 2014.
⁶ Mehman Alijev, glavni i odgovorni urednik informativne agencije Turan, na Skupštini Kuća ljudskih prava 2016.

Opšti protesti u aprilu 2017. u Mađarskoj, protiv amandmana na Zakon o visokom obrazovanju koji se odnosio na rad CEU (Centralnoevropski univerzitet u Budimpešti). Uprkos otporu, protivljenju, žalbama i osudama, amandman je usvojen u junu 2017. Fotografija: Podržavam CEU/I stand with CEU

Studija slučaja: neliberalne vlade

Zasnovana na dugogodišnjem proučavanju stanja ljudskih prava
u zemljama na koje se ovaj izveštaj odnosi

Cilj studije slučaja

Studija slučaja se fokusira na Hrvatsku, Mađarsku, Poljsku i Srbiju i nastala je nakon što su Fondacije Kuća ljudskih prava za Hrvatsku i Srbiju od 4. do 7. jula 2016. godine, sakupljale podatke o stanju ljudskih prava. Na Skupštini Kuće ljudskih prava za 2016. godinu, koja je održana u Kući ljudskih prava Beograd 24. novembra 2016. godine, razgovori su nastavljeni.⁷ Nakon Skupštine u Beogradu, formiran je tim nevladinih organizacija kako bi pripremio studiju slučaja, obezbedio objavljivanje rezultata i aktivnosti vezanih za javno zagovaranje.

Studija slučaja pripremljena je u nadi da će razjasniti put koji slede neliberalne vlade u zemljama koje su predmet studije. Osim Hrvatske, u kojoj se nestabilna Patriotska koalicija (Domoljubna koalicija) raspala šest meseci nakon izbora u novembru 2015., izabrane vlade u ovim zemljama stalno grade i učvršćuju neliberalne sisteme koji ugrožavaju suštinu demokratije – u državama koje su donedavno bile uzori demokratske tranzicije.

Kako je broj takvih sistema u porastu, studija slučaja namerava, pre svega, da opiše „strategiju o neliberalnoj demokratiji“ iz perspektive ljudskih prava. U sve četiri države identifikujemo politike i prakse koje urušavaju vladavinu prava, ograničavaju ljudska prava i osnovne slobode i zanemaruju manjine.

Podstaknuti uspehom hrvatskog civilnog društva i nezavisnih medija u 2016. godini, a na osnovu iskustava nevladinih organizacija koje učestvuju u studiji slučaja, studija slučaja okuplja najbolje prakse kako bi se nevladine organizacije za ljudska prava snažnije suprostavile neliberalnim vladama i ojačale aktivnosti u krnjim demokratijama. Ne želimo da budemo previše detaljni, ali se nadamo se da će lista najboljih praksi motivisati druge, pokrenuti dalju diskusiju i podstaći razmišljanja o tome kako nevladine organizacije mogu da doprinesu suzbijanju krnjih demokratija.

Nadamo se da će studija slučaja:

1. poslužiti kao sredstvo civilnom društvu kako bi lakše ukazalo na namere neliberalnih vlada i motivisalo civilno društvo da pronalazi nove načine da se odupre.
2. biti alat za zagovaranje, i kad je u pitanju domaća javnost ali i na međunarodnom nivou, posebno u Savetu Evrope i Evropskoj uniji.

Metodologija

Pripremu studije slučaja koordinisala je Kuća ljudskih prava Zagreb, uz učešće sledećih nevladinih organizacija: Centar za mirovne studije, Helsinski odbor za ljudska prava (Poljska), Mađarska unija za građanske slobode, Helsinski odbor za ljudska prava u Mađarskoj, Yucom – Komitet pravnika za ljudska prava, i Fondacija Kuća ljudskih prava (HRHF).

Pomenute nevladine organizacije imaju dobru reputaciju u svojim zemljama. Stručne su i poseduju dugogodišnje iskustvo u zaštiti i unapređenju ljudskih prava. Neke

⁷ HRHF, [How can we resist illiberal democracy and populism?](#), 24. novembar 2016.

Diskusija o neliberalnim demokratijama, autokratijama i populizmu na Skupštini Kuća ljudskih prava, održanoj u Kući ljudskih prava Beograd u novembru 2016. godine. S leva na desno: Emin Mili (Emin Milli, Azerbejdžan), Danuta Prživara (Danuta Przywara, Poljska), Milan Antonijević (Srbija), Ester Polgari (Eszter Polgári, Mađarska), Ivan Novosel (Hrvatska).

Fotografija: Kuća ljudskih prava Beograd

od njih uspešno su se oduprle neliberalnim vladama, kao što je to slučaj u Hrvatskoj, dok u Mađarskoj dugovo već rade u krnjoj demokratiji.

Takođe, sve organizacije koje učestvuju u pisanju izveštaja, rade već dugi niz godina u svojim zemljama i regionu. Njihova međusobna saradnja i spremnost na razmenu informacija čine polaznu tačku i temelj ovog izveštaja.

Tokom pripreme studije slučaja organizovana su dva seminara na kojima su nevladine organizacije uporedivale i sistematizovale informacije, delile izvore i diskutovalo o najboljim praksama:

- 3-5. maja 2017. godine: seminar u Varšavi (Poljska), u organizaciji Helsinskog odbora za ljudska prava.
- 7-9. juna 2017. godine: seminar u Ženevi (Švajcarska), povezan

sa 35. sednicom Saveta za ljudska prava, u organizaciji Fondacije Kuća ljudskih prava.

Studija slučaja zasniva se na informacijama iz prve ruke i istraživanjima koje su sprovele nevladine organizacije (učesnice u istraživanju) iz četiri zemlje i predstavlja različite nacionalne perspektive i realnosti. Informacije i primeri iz Hrvatske su uglavnom iz 2016. godine, iz perioda vlade pod vođstvom Hrvatske demokratske zajednice (HDZ). Studija slučaja sadrži manje konkretnih primera o situaciji u Srbiji, uglavnom zbog veoma različite prirode političke realnosti u državi. Rezultati istraživanja pokazuju da, uprkos brojnim sličnostima, slučaj Srbije otkriva drugačiji oblik neliberalne vlade koja pokušava da zadovolji zahteve evropskih partnera umesto da im se suprotstavlja kao Mađarska i Poljska.

Informacije iz tekućeg projekta „Smernice za izradu izveštaja o trendovima neliberalne demokratije u Sloveniji, Hrvatskoj, Letoniji i Mađarskoj”, koje je izneo Centar za mirovne studije, bile su izuzetno korisne za ovaj izveštaj.

Sekundarni izvori koji su korišćeni pri izradi ovog izveštaja, uključuju slučajeve vođene pred ESLJP-a, dokumente i izveštaje nevladinih organizacija i međunarodnih organizacija, kao što su OEBS, ODIHR, Savet Evrope i UN, kao i naučna istraživanja i informacije iz medija.

Za sve podatke navode se izvori a izveštaj je sastavljen prema najvišim profesionalnim standardima. Navode se izvori i za sve citate. Poslednji dan preuzimanja informacija za izveštaj bio je 30. jul 2017.

Studija slučaja objavljena je na engleskom i prevedena na hrvatski, mađarski, poljski, srpski i ruski jezik.

Ljudska prava i vladavina prava

Strategija krvne demokratije koja se odnosi na manipulacije i napade na osnovna prava

Parlamentarni izbori u Mađarskoj 2010. godine i Poljskoj 2015. doneli su većinsku pobedu Fides-u (Fidesz) i Partiji prava i pravde (PiS), što su stranke iskoristile da ojačaju izvršnu a oslabi zakonodavnu vlast - zaobilazeći demokratske procese konsultacija, pregovaranja i izgradnje konsenzusa i ukidajući garancije za deobu vlasti i ograničavanje moći. Dok je Fides, zajedno sa koalicionim partnerom Demohričanskim partijom (KDNP), dobio dvotrećinsku većinu koja je omogućavala novoj vladi da menja Ustav, većina koju je osvojila Partija prava i pravde u Poljskoj nije bila u toj poziciji. Umesto toga, ona je odlučila da ukine institucije koje obezbeđuju ustavne zaštitne mere i mere kontrole i ravnoteže, a posebno Ustavni sud.

U Hrvatskoj, izbori u novembru 2015. doneli su „viseći parlament”, koji nije ostavio mnogo prostora za delovanje Hrvatskoj demokratskoj zajednici. Posle kampanje koja je bila fokusirana uglavnom na izbegličku krizu, HDZ je osvojio 59 od 151 mesta u parlamentu (Saboru) i tesnom većinom pobjedio do tada vladajuće socijaldemokrate.

U decembru je formirala slabu koaliciju sa trećeplasiranom strankom MOST, koja se raspala nakon što joj je, šest meseci kasnije, izglasano nepoverenje.

U Srbiji, učestali izbori pokazali su uspon Aleksandra Vučića - ministra informisanja u vreme vladavine Slobodana Miloševića i bivšeg člana Srpske radikalne stranke, koja je vodila kampanju za „Veliku Srbiju”. Kao predsednik Srpske napredne stranke (SNS), prvo je bio zamenik premijera u vladi Ivice Dačića 2012. godine. Premijer je postao nakon parlamentarnih izbora 2014. godine i vanrednih izbora 2016. godine, kada je SNS dobila većinu glasova. Na predsedničkim izborima 2017. godine, Aleksandar Vučić odneo je ubedljivu pobjedu. Iako je predsednička funkcija uglavnom simbolična, kao predsednik Srbije ali i vladajuće stranke koja ima većinu u parlamentu, Vučić je uspostavio kontrolu SNS-a nad zakonodavnom i izvršnom vlašću. Što se tiče politike, Vučić je uspeo da balansira između obaveza koje zahteva proces pristupanja EU i nacionalističke, pro-ruske linije. U Srbiji nije bilo napada na ustavni okvir. Problemi većinom

proističu iz nasleđenih strukturnih nedostataka, labavih institucija i sporosti usklađivanja sa odredbama „acquis”-a (pravna tekovina Evropske unije). Potencijalno kritičan trenutak može biti kada proces pridruživanja u nekoj fazi bude zahtevao reviziju Ustava, tako da je važno da postoje sve zaštitne mere, uključujući snažne i nezavisne nadzorne i kontrolne mehanizme.

Poglavlje ispituje kako su vlade u ovim državama, iz različite pozicije moći, uticale na vladavinu prava i ljudska prava.

Tiranija većine

Neliberalne vlade zloupotrebljavaju većinu koju su osvojile, manipulišu zakonodavnim normama, otežavaju funkcionisanje institucija i ugrožavaju nezavisnost temelja demokratije.

Pravilo većine nije bez ograničenja - u demokratiji ga kontroliše sistem institucija, uključujući vladavinu prava i podelu vlasti. U Poljskoj i Mađarskoj, vladajuće stranke su podrivale stubove demokratske države tako što su brzo menjale

postojeće procedure, nisu uzimale u obzir mišljenja stručnjaka niti su održavale adekvatne konsultacije i debate, rizikujući, na taj način, da dovedu do dubokih promena u celom političkom sistemu.

U Mađarskoj je „supervećina“ dozvolila vladajućoj stranci da usvoji nov i oslabljeni Ustav, istovremeno proširujući ovlašćenja osnovnih zakona i obezbeđujući kontrolu nad širokim oblastima javnog života - beskućništvo je kriminalizovano, uveden je doživotni zatvor bez mogućnosti uslovnog otpuštanja, a brak definisan kao zajednica muškarca i žene. Venecijanska komisija je u Mišljenju o novom Ustavu napomenula da „što se više političkih pitanja rešava bez proste većine, budući izbori imaju manji značaj, a dvotrećinska većina veću mogućnost da učvrsti svoja politička uverenja i pravni poredak zemlje. Kada osnovni zakoni ne propisuju samo fundamentalne principe već i veoma specifična i „detaljna pravila“ o određenim pitanjima, princip same demokratije je ugrožen.“⁸

Iako vladajuća stranka u Poljskoj nije menjala Ustav, uspela je da umanji značaj Ustavnog suda i njegovu funkciju garanta Ustava i vladavine prava, i to koristeći niže rangirane zakone kao što su akti i omogućavajući parlamentu da usvoji osetljive zakone kao što je novi Zakon o medijima i zakoni o državnom tužiocu i pravosuđu, bez uvida u njihovu moguću neusaglašenost sa Ustavom.

Poljska – preuzimanje Ustavnog suda

Neposredno nakon parlamentarnih izbora u oktobru 2015. godine, nova većina je počela da sprovodi zakonske promene koje remete ravnotežu moći i utiču na nezavisnost sudstva, a posebno Ustavnog suda.

Istina je da je ustavna kriza prethodila izborima, pošto je odlazeća vlada progurala imenovanje sudija Ustavnog suda, i to na način koji je kritikovala ne samo opozicija već i civilno društvo.⁹ Međutim, sadašnja većina je nastavila da produbljuje krizu, tako da je, od stupanja na vlast, usvojila ukupno šest različitih zakona koji umanjuju važnost Ustavnog suda i omogućavaju izbor novih sudija.

Na prvoj sednici u novembru, parlament je promenio amandman koji je usvojio prethodni parlament, a zatim i usvojio rezolucije kojima se poništavaju imenovanja sudija pre izbora i menja rok za podnošenje kandidatura. Tokom parlamentarne rasprave, predloženo je da novi parlament promeni sastav Ustavnog suda zbog njegove „političke pristrasnosti“ i napomenuto da je ta promena neophodna kako bi parlamentarna većina sprovela svoje političke reforme. Pet kandidata za nove sudije prijavilo se 1. decembra 2015. godine i svi su imenovani sledećeg dana.

Nacrt amandmana na Zakon o Ustavnom суду (u Poljskoj se naziva Ustavni tribunal) predložen 15. decembra, uveo je još veće promene u vezi sa funkcionisanjem Suda. Naročito je zahtevano da: presude moraju biti donete sa dvotrećinskom većinom što je suprotno Ustavu; sve nerezene predmete mora da ispita puni sastav suda, a oni o kojima se raspravlja u suženom sastavu moraju da se ponovo dodele i rešavaju; disciplinski postupak protiv sudije može se pokrenuti na predlog ministra pravde ili predsednika. Usvojen je 22. decembra, bez ikakvog procesa konsultacija. Kasnije, u julu 2016. godine, usvojen je potpuno nov Zakon o Ustavnom суду koji je dodatno ograničio nezavisno funkcionisanje suda i povredio princip podele vlasti.

Ustavni sud je dosledno ispitivao ustavnost ovih dela, nakon podnesaka opozicionih partija i poverenika za ljudska prava. Kada je u pitanju amandman kojim je dozvoljeno prethodnoj vladajućoj većini da imenuje pet sudija odjednom, Ustavni sud je presudio da parlament ima pravo da imenuje samo onoliko sudija koliko je potrebno da se zamene one sudije čiji mandati su istekli u vreme zasedanja parlamenta. U martu 2016. godine, Ustavni sud je doneo presudu da je Zakon o Ustavnom tribunalu, usvojen u decembru 2015. godine, potpuno neustavan, uključujući i kršenje principa ravnoteže i podele vlasti, nezavisnost

⁸ Venecijanska komisija, Mišljenje o novom Ustavu Mađarske, 20. jun 2011, [CDL-AD\(2011\)016, para. 24](#).

⁹ Dana 8. oktobra 2015. godine, odlazeći parlament koji je predvodila Gradanska platforma (PO) kao glavna stranca vladajuće koalicije, na osnovu nedavno usvojenog amandmana na Zakon o Ustavnom суду, imenovao je pet novih sudija Ustavnog suda, tri da zamene sudije kojima je mandat isticao 6. novembra (tj. posle izbora) i dve čiji su mandati isticali u decembru. U vreme imenovanja sudija, ispitivanja javnog mnjenja pokazala su da bi Gradanska platforma verovatno izgubila izbore. Helsinski odbor za ljudska prava snažno je protestovao protiv ovog amandmana, naglašavajući da ova imenovanja krše Ustav.

sudova i Tribunala od drugih grana vlasti, nezavisnost sudija i princip integriteta i efikasnosti javnih institucija. U avgustu 2016. godine, Ustavni tribunal je takođe utvrdio da je nekoliko odredbi Zakona iz jula 2016. neustavno. Vlada je zanemarila presude iz marta i avgusta 2016. godine i odbila da ih objavi. U avgustu 2016. godine, državni tužilac je pokrenuo krivičnu istragu protiv predsednika Ustavnog suda zbog navodne „zloupotrebe moći“ jer nije dozvolio da tri sudije, koje su imenovane u decembru 2015. godine, preuzmu dužnost.

U decembru 2016. godine usvojena su još tri akta o statusu sudija i organizaciji suda, što je dodatno olakšalo pakovanje Suda - imenovanje novih sudija koje podržavaju vladu - Partiju prava i pravde i omogućilo vladajućoj većini da imenuje novog predsednika Suda. Mandat prethodnog predsednika Suda istekao je 19. decembra 2016. godine. Sledećeg dana, predsednik je imenovao vršioca dužnosti predsednika Suda iz reda sudija koje je predložio aktuelni parlament. Ona je odmah organizovala sednicu Generalne skupštine sudija Ustavnog suda, na kojoj je postavljena za predsednicu Ustavnog suda.

Venecijanska komisija izdala je dva Mišljenja o ustavnom

zakonodavstvu.¹⁰ U Mišljenju o zakonu iz jula 2016. zaključila je da je „poljski parlament preuzeo ovlašćenja za ustavnu reviziju koja zapravo nema jer postupa kao da se radi o običnom zakonu, bez potrebne većine za donošenje ustavnih amandmana. Pojedinačno i kumulativno, ovi propusti ukazuju da umesto rešavanja nesigurne situacije Ustavnog suda, parlament i vlada nastavljaju da otežavaju položaj Suda kao najmerodavnijeg za ustavna pitanja, i prisvajaju njegovu ulogu. Stvorili su nove prepreke za efikasno funkcionisanje Suda, umesto da traže rešenja na osnovu Ustava i presuda Tribunala, i dodatno su ugrozili njegovu nezavisnost. Prolongirajući ustavnu krizu, ometaju rad Ustavnog tribunala, koji ne može da ostvari svoju ustavnu ulogu kao čuvare demokratije, vladavine prava i ljudskih prava.“¹¹ Komitet za ljudska prava UN takođe je izrazio zabrinutost.¹²

Mađarska: Preoblikovanje ustavnog okvira

Koristeći dvotrećinsku većinu u parlamentu, vlada je osigurala donošenje novog Ustava ili Osnovnog zakona, kako se u Mađarskoj zvanično zove, koji je usvojen 2011. godine. Davanje prednosti osnovnim zakonima u

Ustavu, uključujući i pitanja koja se obično prepuštaju običnom zakonodavstvu (preko 50 referenci odnosi se na njih), i kasnije usvajanje niza takvih zakona, dovodi do brojnih raskoraka u pogledu vladavine prava. Venecijanska komisija je u Mišljenju o novom Ustavu izrazila zabrinutost,¹³ upozoravajući i na to da je široka primena osnovnih zakona - kojima je potrebna dvotrećinska većina u parlamentu - bila problematična i u pogledu Ustava i običnih zakona. Posebno je naglašeno da su mnogobrojna pitanja koja je trebalo da ostanu u običnom zakonodavstvu i većinskoj politici, kao što su porodično zakonodavstvo, socijalna politika i oporezivanje, predmet osnovnih zakona.¹⁴

Iako Ustav Mađarske priznaje osnovna prava, njihova dalja razrada prepuštena je „posebnim zakonima.“¹⁵ Venecijanska komisija izrazila je rezervisanost prema tako dugačkom i nejasnom tekstu koji pruža mogućnosti za širok spektar tumačenja, zaključujući da „kao rezultat takvog definisanja, postoji rizik da se ustavne odredbe o slobodi i odgovornosti mogu umanjiti posebnim zakonima.“ Takođe, navedeno je da bi Ustav trebalo da obezbedi preciznije indikacije u pogledu njihovog sadržaja i jače garancije za njihovu efikasnu zaštitu

10 Mišljenje na amandmane Zakona od 25. juna 2015. o Ustavnom tribunalu Poljske, 11. mart 2016. ([CDL-AD\(2016\)001](#)), Mišljenje na Zakon o Ustavnom tribunalu, 14. oktobar 2016. ([CDL-AD \(2016\)026](#)).

11 Mišljenje na Zakon o Ustavnom tribunalu, 14. oktobar 2016. ([CDL-AD \(2016\) 026](#)), par. 127-128.

12 Komitet za ljudska prava UN, Zaključna započetna o sedmom periodičnom izveštaju Poljske, usvojena 31. oktobra 2016. godine, [UN Doc. CCPR/C/POL/CO/7, para. 7](#).

13 Mišljenje o amandmanima na Zakon od 25. juna 2015. o Ustavnom tribunalu Poljske, 11. mart 2016. ([CDL-AD \(2016\) 001](#), par. 24-27).

14 To se posebno odnosilo na sledeće članove: I (3) o zaštiti porodica; VII (3) detaljni propisi u vezi sa verskim zajednicama, VIII (4) detaljni propisi u vezi sa radom i finansijskim upravljanjem političkih partija, IX (2) detaljni propisi u vezi sa slobodom štampe i telom koje nadzire rad medijskih službi, štampanim materijalom i informativno-komunikacijskim tržistem, XXIX (3) detaljni propisi koji se odnose na prava manjina koje žive u Mađarskoj i pravila pri izboru njihovih lokalnih i nacionalnih samouprava, XXXI (3) detaljni propisi o služenju vojnog roka; 38 (1) očuvanje, zaštita i odgovorno upravljanje državnom imovinom, 38 (2) obim isključivog državnog vlasništva, ograničenja i uslova pod kojima se državna imovina može otuđiti; 40 o osnovnim pravilima u vezi sa opštim oporezivanjem i penzijskim sistemom i 41 o monetarnoj politici. Ibid, para. 24.

15 Ibid, para. 59.

i uživanje od strane pojedinaca, a u skladu sa međunarodnim instrumentima zaštite ljudskih prava čiji je i Mađarska potpisnik.

Moć u sve manje ruku

Vlade neliberala manipulišu vladavinom prava, sužavaju prostor za odgovornost i ugrožavaju sistem kontrole i ravnoteže.

Nezavisni mehanizmi za nadzor i kontrolu ključni su za obezbeđivanje odgovornosti, kontrole i ravnoteže državne vlasti, a posebno pravosuđa.

U Mađarskoj, novi Ustav, naknadno usvajanje amandmana i mnogobrojnih osnovnih zakona postepeno su uklonili važne mehanizme kontrole izvršne vlasti i oslabili nezavisnost Ustavnog suda i nezavisnog nadzora.¹⁶ Takođe, Fides je postavio svoje pristalice na ključne pozicije u administraciji, službama bezbednosti, regulatornim agencijama i pravosuđu.

Izmenjen je sastav Ustavnog suda, a mandat predsednika Vrhovnog suda prekinut je pre isteka. Evropski sud za ljudska prava utvrdio je da je ovo prevremeno prekidanje mandata predsednika prekršilo pravo na pristup sudu (član 6), pošto je njegov mandat prestao zbog prelaznih mera novog Ustava koji nije prošao nikakav oblik pravne recenzije. Evropski sud je takođe utvrdio kršenje slobode

izražavanja (član 10) i da je postojala veza između njegove smene i kritika koje je javno iznosio.¹⁷

Venecijanska komisija izrazila je zabrinutost zbog visokog stepena nezavisnosti glavnog tužioca koja je ojačana hijerarhijskom kontrolom nad drugim tužiocima.¹⁸ Sadašnji tužilac, kojeg je imenovao Fides, može ostati na tom položaju čak i ako Fides izgubi vlast. Prema novim pravilima o imenovanju, novog glavnog tužioca može imenovati samo dvotrećinska većina u parlamentu. Ako se ne postigne većina, sadašnji glavni tužilac ostaje na funkciji. Treba napomenuti da, iako tužilac sarađuje sa Evropskom kancelarijom za borbu protiv prevara (OLAF) na starim slučajevima korupcije u koje su bili uključeni političari na visokim pozicijama, od 2010. godine nije otvoren nijedan sličan, nov slučaj korupcije, iako se prijave redovno podnose. Visok nivo korupcije prethodne vlade i potezi koji se preduzimaju u cilju rešavanja ovog problema, predstavlja snažan adut na kojem Fides gradi uspeh među biračima.

Novi zakoni ustanovili su i Nacionalnu kancelariju za pravosuđe koja se bavi administracijom sudova. Predsednik kancelarije ima široka ovlašćenja u okviru sudskog sistema, uključujući raspodelu predmeta, kao i raspodelu predmeta različitim sudovima. U nedostatku utvrđenih kriterijuma za

raspodelu pojedinačnih predmeta, Venecijanska komisija je utvrdila da su diskreciona ovlašćenja predsednika Nacionalne kancelarije za pravosuđe i sistem prenosa, uticali na pravo na pravično suđenje i na pravo na slučajnog sudsiju.¹⁹

Obavezna starosna granica za penzionisanje sudsija je smanjena sa 70 na 62 godine, što je primoralo 274 sudsiju i javnih tužilaca da odu u prevremenu penziju i omogućilo vladu da zameni skoro čitavo rukovodstvo sudstva. Slučaj je upućen Evropskom sudu pravde.²⁰ Nakon presude, mađarski parlament usvojio je novi zakon usklađen sa evropskim standardima. Sudije su vraćene, ali ne na svoje stare pozicije, čime je praktični efekat presude bio ograničen, a politički cilj postignut.

U Poljskoj, napad na nezavisnost sudstva nastavlja se kroz reformu pravosudnog sistema. Prema novom Zakonu o krivičnom gonjenju od 28. januara 2016. godine, spojene su funkcije glavnog tužioca i ministra pravde. Nova funkcija ima široka ovlašćenja: može da imenuje i razrešava tužioce, daje uputstva tužiocima u vezi sa pojedinačnim slučajevima i odlučuje koje će informacije, u vezi sa krivičnim dosjeima, biti prosleđene medijima. Komesar Saveta Evrope za ljudska prava, naveo je, u izveštaju nakon posete Poljskoj, da

¹⁶ U Mišljenju o četvrtom amandmanu na Osnovni zakon Madarske, Venecijanska komisija je primetila da je „izmenila Ustav u više aspekata, što se tiče individualnih ljudskih prava, redovitog sudstva i uloge Ustavnog suda Madarske.“ Mišljenje o četvrtom amandmanu na Osnovni zakon Madarske, 17. jun 2013, [CDL-AD\(2013\)012](#), para. 138.

¹⁷ Baka v. Hungary, [No. 20261/12](#), 23. jun 2016, paras 120-122 and 151

¹⁸ Mišljenje o Zakonu CLXIII iz 2011. godine o Tužilaštvu Madarske i Zakonu CLXIV iz 2011. o statusu generalnog tužioca, tužilaca i drugih zaposlenih u Tužilaštvu, kao i o profesiji tužioca, [CDL-AD \(2012\) 008](#), 19. jun 2012, par. 87.

¹⁹ Vidi: Mišljenje o Zakonu CLXII iz 2011. o pravnom statusu i nadoknadi sudija i Zakon CLXI iz 2011. o organizaciji sudova u Madarskoj i njihovoj administraciji, 19. mart 2012. ([CDL-AD \(2012\) 001](#)), par. 23 et seq i Mišljenje o osnovnim zakonima o pravosuđu koji su izmenjeni nakon usvajanja Mišljenja CDL-AD (2012) 001 o Madarskoj, 15. oktobra 2012. ([CDL-AD \(2012\) 020](#)), par. 60 et seq.

²⁰ Videti presudu od 6. novembra 2012, [Komisija protiv Madarske, C-286/12](#)

„dodela ovako širokih ovlašćenja politički postavljenoj osobi, bez uspostavljanja odgovarajućih zaštitnih mera kako bi se izbegla zloupotreba ovlašćenja, predstavlja veliku pretnju zaštiti ljudskih prava u smislu krivičnog zakona, uključujući pravo na pravično suđenje, prepostavku nevinosti i pravo na odbranu.“²¹ Komitet UN za ljudska prava izrazio je sličnu zabrinutost zbog ovog zakona, kao i u vezi sa predloženim izmenama koje se tiču Nacionalnog veća pravosuđa.²²

Parlament je, 12. jula 2017. godine, usvojio zakon koji ministru pravde daje direktnu kontrolu nad redovnim sudovima, tako što se imenovanje predsednika regionalnih i apelacionih sudova poverava ministru pravde umesto sudskom veću. Takođe, usvojen je i zakon koji omogućava veću političku kontrolu nad Nacionalnom kancelarijom za pravosuđe, kao i imenovanjem njegovih članova. Istog dana, parlamentu je podnet još jedan nacrt zakona, koji je de facto ukinuo Vrhovni sud, jer je predviđeno razrešenje ili penzionisanje svih aktivnih sudija, dok bi imenovanje novih sudija trebalo da bude u nadležnosti ministra pravde. To je bio konačni udarac vladavini prava u Poljskoj. Senat (Gornji dom poljskog parlamenta) je ovaj zakon usvojio i potvrdio u roku od jedne nedelje. U tom periodu, organizovane su masovne demonstracije u Varšavi i

drugim mestima u Poljskoj. Poljski predsednik je 24. jula odbio da potpiše drugi i treći zakon.

Situacija u pravosuđu u Srbiji blisko je povezana sa procesom pridruživanja EU. Nacionalna Strategija reforme pravosuđa predstavljena je 2006. godine. Nakon otvaranja pristupnih pregovora sa EU u januaru 2014. godine, reforma pravosuđa fokusirala se na usklađivanje sa evropskim standardima i *acquis-om*. U godišnjem izveštaju o napretku Srbije, Evropska komisija je primetila da, uprkos ustavnim garancijama za nezavisnost pravosuđa, ustavni i zakonodavni okvir i dalje ostavlja prostor za politički uticaj na sudstvo, uključujući izbor i imenovanje sudske i tužilaca. Takođe, javno komentarisanje istraga i tekućih slučajeva, čak i onih na najvišim političkim nivoima, odražava se na nezavisnost sudske i tužilачke funkcije. Rešavanje problema strukture i funkcije Visokog saveta sudstva i Državnog veća tužilaca još uvek je neizvesno, što takođe utiče na Ustavni sud. Uprkos reformama, poverenje javnosti u pravosuđe je na niskom nivou.

U Mađarskoj su usvojeni novi zakoni koji su promenili nadležnosti regulatornih agencija i nadzornih tela (za zaštitu podataka, medija, ombudsmana i komisije za rodnu ravnopravnost), što je pratilo i otpuštanje dotadašnjih službenika i zapošljavanje novih, lojalnih vlasti.

U Hrvatskoj je koaliciona vlada koja je došla na vlast posle izbora u novembru 2015. godine pojačala politički pritisak na regulatorna tela, što je dovelo, na primer, do ostavke predsednika Veća za elektronske medije (Vijeća za elektroničke medije). Ombudsmanu su takođe upućivane kritike, da bi parlament, u maju 2016. godine, odbacio njen godišnji izveštaj. Mesec dana kasnije, parlament je odbacio i izveštaj Ombudsmana za decu.²⁴

Institut Ombudsmana u Poljskoj, u potpunosti je usklađen sa principima UN-a koji se odnose na status nacionalnih institucija za zaštitu ljudskih prava (Pariski principi)²⁵ i ima veoma široka ovlašćenja u zakonu i praksi. Vršioci ove funkcije bili su vrlo profesionalni i stvorili su institut kakav je i propisan Ustavom. Međutim, još šira ovlašćenja nije pratilo i srazmerno povećanje budžeta. Na primer, nakon što je Poljska implementirala Direktivu EU o ravnopravnosti polova i ratifikovala Konvenciju o pravima osoba sa invaliditetom (CRPD) 2013. godine, Ombudsman je postao i organ odgovoran za ravnopravnost ali i za praćenje procesa implementacije CRPD-a, ali do značajnijeg povećanja sredstava nije došlo. Osim pokušaja podrivanja nezavisnosti institucije, posebno putem akta iz marta 2016. godine kojim se utvrđuju procedure za ukidanje imuniteta nezavisnim institucijama, Ombudsman se suočava sa sve većim kritikama

²¹ Izveštaj Nilsa Mužnieksa, komesara za ljudska prava Saveta Europe, nakon posete Poljskoj od 9. do 12. februara 2016, CoE DOC. [CommDH\(2016\)23](#), para. 102

²² Komitet za ljudska prava UN, Zaključna zapažanja o sedmom periodičnom izveštaju Poljske, usvojena 31. oktobra 2016. godine, zakon je bio u fazi izrade.

²³ Radni dokument Komisije: Izveštaj za Srbiju 2016, [SWD\(2016\) 361 final](#), 9. novembar 2016, str. 13 i str. 54 et seq.

²⁴ Equinet – European Network of Equality Bodies, [Croatian parliament's rejection of 2015 Ombudswoman report represents political pressure on its independence](#), 25. maj 2016.

²⁵ Usvojena Rezolucijom 48/134 Generalne skupštine UN, 20. decembra 1993.

i negativnim stavom javnosti.²⁶ Što se tiče drugih tela za zaštitu ravnopravnosti, Savet za sprečavanje rasne diskriminacije, ksenofobije i srodne netolerancije ukinut je u aprilu 2016. godine, a da nije doneta odluka o osnivanju institucije koja će ga zameniti.²⁷

Sužavanje demokratskog prostora

Napadi na slobodu izražavanja, okupljanja i udruživanja ograničavaju aktivno učešće javnosti.

Zastršivanje, diskreditovanje u javnosti i klevetanje, politički pritisci, kao i ekonomска ograničenja i ometanje pristupa izvorima finansiranja, predstavljaju pretnju sigurnom okruženju koje je neophodno za ostvarivanje ovih prava. Demokratski prostor u sve četiri zemlje, iskusio je neke ili sve oblike kršenja pomenutih prava. Međutim, u Mađarskoj i Poljskoj, usvojeni su retrogradni zakoni koji su efektivno onemogućili ostvarivanje ovih ključnih, osnovnih sloboda. Sposobnost medija i nevladinih organizacija za ljudska prava da nadziru vlast, kao i pravo građana da pristupe informacijama i u potpunosti učestvuju u javnom životu, jesu kamen temeljac pluralističkog, demokratskog društva i, u tom smislu, mogu doprineti sprečavanju neliberalnih trendova i kontrolisanju takvih vlada.

Sloboda izražavanja

Diskurs u Hrvatskoj o ograničavanju slobode medija prethodio je izborima 2015. godine, uz apel da javni diskurs mora odražavati nacionalne interese. Situacija se pogoršala nakon izbora, kada je započelo masovno otpuštanje urednika i novinara, izmena programa, i drastično smanjenje sredstava za nezavisne medije, zbog čega su neki i ukinuti. Pritisak na nezavisne medije doveo je do iznenadnog porasta istraživačkog novinarstva.

Nakon izbora u Poljskoj 2015. godine došlo je do preuzimanja medija, što je dovelo državne medije pod političku kontrolu vlade i ograničilo njihovu nezavisnost. Prvi zakon o medijima usvojen je u decembru 2015. godine (Zakon o malim medijima), na brzinu i bez konsultacija. Zakon o malim medijima predviđa da mandati svih članova nadzornog veća državnih medija ističu na dan stupanja ovog Zakona na snagu. Državni mediji su, na taj način, dospeli pod kontrolu vlade, što je dovelo do kritike nezavisnih medija i opozicije da će državni mediji služiti kao sredstvo za propagandu. Samo pet meseci nakon usvajanja ovog Zakona, oko 150 novinara, uključujući i vođe sindikata, bilo je otpušteno, primorano da podnese ostavku ili prihvati niža radna mesta. Oko 100 novinara koji su radili u lokalnim dopisništvima državnih medija, bili su pogodeni talasom otpuštanja i dobrotvornih odlazaka.

Nakon usvajanja drugog zakona u junu 2016. godine, stvoren je Nacionalni medijski savet, u kojem većinu čine zastupnici vladajuće stranke, u čiju nadležnost spada imenovanje i razrešenje šefova državnih medija - državne televizije (Telewizja Polska - TVP), državnog radija i novinske agencije PAP.

Preduzete su i ekonomске mere koje su se odnosile na privatne medije i nezavisna izdanja, a uključivale su otkazivanje zakupa reklamnog prostora i ograničavanje distribucije, kako bi im izvori prihoda bili smanjeni.²⁸ Istovremeno, značajna javna sredstva uplaćivana su privatnim medijima, u cilju promovisanja pitanja od javnog značaja - onih pitanja o kojima je vlasta želela da razgovara. Iz tog razloga, mnogi privatni mediji počeli su da se suzdržavaju od kritike vlasti.

U decembru 2016. najavljene su mere o ograničavanju medijskog kretanja i pristupa novinara parlamentu. Suočene sa protestima, vlasti su odustale od primene ovih mera. Ipak, tokom narednih nedelja prijavljivano je da je novinarima i dalje otežan pristup parlamentu, a neke novinare su čuvari vraćali sa ulaza. U januaru 2017. godine vojna straža je udaljila novinara dnevних novina Gazeta Wyborcza (Gazeta Wyborcza) dok je, u blizini Sejma (Donjeg doma poljskog parlamenta), izveštavao o protestu aktivista organizacije Građani Republike Poljske (Obywatele RP). Novine

²⁶ International Ombudsman Institute, Report by the International Ombudsman Institute (IOI), [Following a Fact Finding Mission to Warsaw, Poland from 18 - 20 July 2016: Ombudsman Under Threat](#)

²⁷ CCPR/C/POL/CO/7, para.17

²⁸ [Czolowe firmy państwowe mocno obniżyły wydatki reklamowe w Polsacie i TVN, a zwiększyły w TVP1 i TVP2 \(analiza\)](#), 1. mart 2017.

Gazeta Viborča smatrala su da je to bila opstrukcija novinarske kritike (član 44 Zakona o štampi) i podnеле su prijavu tužilaštву.²⁹ Otvorena je istraga koja još uvek traje.³⁰

Poljska nastavlja i sa kriminalizacijom klevete (član 212 (2) Krivičnog zakonika), zbog čega se vodilo nekoliko slučajeva pred Evropskim sdom za ljudska prava,³¹ a između ostalih, kritiku je uputio i Predstavnik OEBS-a za slobodu medija. Komitet za ljudska prava UN izrazio je zabrinutost zbog drugih zakona koji predviđaju krivičnu odgovornost za vredanje državnih simbola, visokih zvaničnika i veroispovesti, kao i nacrta zakona koji propisuje kaznu zatvora u trajanju do tri godine za svakoga ko nacističke logore u Poljskoj tokom Drugog svetskog rata okarakteriše kao poljske.³²

Mađarski Ustav garantuje slobodu izražavanja i medija. Međutim, dva nova zakona usvojena 2010. godine,³³ zajedno sa ustavnim amandmanima i nizom podzakonskih akata, doprinose stvaranju vrlo restriktivnog okruženja za medije u zemlji.

Medijski propisi doneti su pod isključivim nadzorom Regulatorne agencije za medije i komunikacije, čiji predsednik obavlja i funkciju

predsednika Medijskog saveta koji imenuje izvršne direktore svih državnih medija, tako da su radio, TV i glavne novinske agencije stavljeni pod kontrolu vlade. Finansiranje i kreiranje medijskog sadržaja svih državnih medija obavlja se u okviru Fonda za podršku medijskom servisu i upravljanje imovinom, a nadgleda ga Medijski savet. Zakon reguliše i sadržaj elektronskih medija. Medijski savet može pokrenuti postupke za suspendovanje prava na emitovanje programa, uključujući i online medije, i izreći sankcije predviđene Zakonom o medijima.

Kako bi se onemogućio rad nezavisnih medija koriste se i ekonomski mere kao što su oporezivanje i ograničavanje političkih reklama u periodima kampanje. Oглаšavanje u medijima je u velikoj meri zavisno od vladinih ugovora.

Kleveta i dalje predstavlja krivično delo. Takođe, na član 9. Ustava dodat je amandman koji određuje „da se pravo na slobodu govora ne može koristiti s ciljem narušavanja dostojanstva mađarske nacije.” Novi Građanski zakonik usvojen 2014. godine, sadrži odredbe koje se odnose na zaštitu „prava ličnosti.” U studiji Međunarodnog instituta za štampu navedeno je da je došlo do povećanja broja tužbi u kojima javni

službenici i političari traže odštetu za narušavanje ugleda. Obraćajući se sudu, žele da stanu na put političkim i društvenim sporovima, dok se mediji i štampana izdanja nalaze u „unakrsnoj vatri” pokušavajući da izveštavaju o kontroverznim stavovima i pruže priliku za razmenu mišljenja.³⁴

Novinari koji objavljaju članke u kojima kritikuju vladu rizikuju da izgube posao, da im bude uskraćen pristup javnim događajima, da se suoče sa tužbom za klevetu, novčanim kaznama i zatvaranjem medija. Krajnji rezultat je autocenzura kod sve većeg broja medijskih profesionalaca.³⁵

Paket medijskih zakona kritikovan je zbog nedostatka međunarodnih i evropskih standarda i ugrožavanja nezavisnosti i slobode medija, od strane komesara za ljudska prava Saveta Evrope,³⁶ specijalnog izvestioca UN za promovisanje i zaštitu slobode izražavanja i mišljenja,³⁷ i predstavnika OEBS-a za slobodu medija.³⁸ Iako su doneti amandmani na zakone, i dalje nisu usaglašeni sa međunarodnim standardima.

U Srbiji, problemi se i dalje odnose na stvaranje i očuvanje prostora za politički dijalog, debatu i izražavanje različitih mišljenja u medijima i na društvenim mrežama.

29 "Wyproszony z terenu Sejmu, bo nagrywał poza wyznaczonymi miejscami.GW zawiadomi o tym prokuraturę," Reporter Gazety Wyborczej, 26. januar 2017.

30 Amnesty International, FIDH (International Federation for Human Rights), Human Rights Watch, Open Society European Policy Institute and Reporters without Borders [Open Letter to the College of Commissioners regarding the situation in Poland](#), 16. februar 2017.

31 Vidi primer: Maciejewski v Poland, Koniuszewski v Poland i Lewandowska-Malec v Poland CCP/C/COPOL/CO/7, para. 37.

32 Act CIV on the Freedom of the Press and the Fundamental Rules on Media Content and Act CLXXXV on Media Services and Mass Media

33 International Press Institute, [Civil Defamation and Media Freedom in Hungary: trends and challenges in court practice in personality rights cases](#), februar 2017, str. 5.

34 Mértek Medi Monitor, [The Reins on Freedom:Self-Censorship in the Hungarian Press](#), 11. jun 2012.

35 Mišljenje poverenika za ljudska prava: Mađarski zakon o medijima u svetlu standarda Saveta Evrope o slobodi medija, CommDH(2011)10, 25. februar 2011, para. 3-6.

36 Hungary:[UN expert on press freedom concerned by media law](#), saopštenje za javnost o poseti specijalnog izvestioca Mađarskoj, 5. aprila 2011.

37 Miklós Haraszti, [Hungary's Media Law Package](#), Institut für die Wissenschaften vom Menschen

Izveštaj EU o napretku Srbije navodi, u vezi sa izbornom kampanjom, da je postojala pristrasna medejska pokrivenost, da su vladajuće stranke bile u prednosti, kao i da su izbrisane granice između države i stranke što je dovelo do netačnih izveštaja o kampanji, pri čemu nije ustanovljen efikasni mehanizam za praćenje.³⁹

Usvojen je novi zakon o privatizaciji medija, ali nije doveo do veće transparentnosti kada su u pitanju finansijske i vlasničke strukture. Postoje i izveštaji o tome kako su tajkuni kupovali lokalne medije, čak i javnim sredstvima. Opstanak jedinog nezavisnog TV kanala je pod znakom pitanja zbog Ministarstva kulture. Novinari i mediji često pribegavaju autocenzuri jer se uglavnom oslanjaju na javno finansiranje, a neformalni pritisak na uređivačku politiku vrši se kroz podelu sredstava za oglašavanje.⁴⁰

Govor mržnje se u medijima često toleriše i skoro nikad se ne definiše kao problem. Takođe, nije postignut napredak u istrazi o nizu slučajeva napada hakera na veb stranice koji se događaju od 2014. godine.⁴¹ I dalje se često objavljaju lični podaci i neproverene informacije koje mogu biti štetne po pretpostavku nevinosti. Izjave državnih službenika u vezi sa istraživačkim radom novinara ne doprinose stvaranju okruženja u kojem se pravo na slobodu izražavanja može neometano

ostvarivati. Odavanje informacija medijima (na primer, o istragama koje su u toku) ugrožava ličnu sigurnost novinara. Pretnje, nasilje i zastrašivanje novinara i dalje su na zabrinjavajućem nivou, kao i prljave kampanje provladinih medija i članova vlade. Sam premijer kritikovao je nezavisni informativni portal Balkan Investigate Reporting Network (BIRN), a provladini mediji TV Pink i Informer proglašili su BIRN državnim neprijateljem.⁴² Nezavisno udruženje novinara Srbije (NUNS) zabeležilo je, od januara do jula 2016. godine, 33 incidenta u vidu napada, pretnji ili druge vrste pritiska na novinare.⁴³ Neke krivične prijave su podnete, ali su istrage i presude i dalje retke. Ubistvo radio-novinara Luke Popova u junu 2016. godine izazvalo je međunarodne reakcije, između ostalih, i predstavnika OEBS-a za slobodu medija. Policija je uhapsila tri osumnjičena. Nejasno je da li je ubistvo povezano sa novinarskim radom Popova. Rad Komisije za istraživanje ubistava novinara, Dade Vujasinović 1994. godine, Slavka Ćuruvije 1999. godine i Milana Pantića 2001. godine, nije dao nikakve rezultate.⁴⁴

Tokom posete Hrvatskoj, komesar za ljudska prava Saveta Evrope izrazio je ozbiljnu zabrinutost zbog neadekvatnog odgovora vlasti na prijavljene slučajeve fizičkih napada, pretnji smrću i zastrašivanja

novinara. Rekao je: „Novinari igraju važnu ulogu javnog kontrolora vlasti u demokratskom društvu i njihovu bezbednost moraju osigurati sve države. Nekažnjavanje zločina počinjenih nad novinarima mora biti efikasno rešeno i moraju se izreći sankcije koje će imati odvraćajući efekat. Javni diskurs koji opravdava napade na novinare je opasan i štetan po medejske slobode i demokratiju.” Takođe je izrazio zabrinutost i zbog niza iznenadnih promena na menadžerskim i uređivačkim pozicijama u javnim medijima, kao i zbog predloga vlade da se prekine mandat predsednika Veća za elektronske medije i razreše njegovi članovi.⁴⁵

Sloboda udruživanja

Dolazak na vlast neliberalnih partija, dovela je do smanjenja demokratskog prostora u sve četiri zemlje na koje se ovaj izveštaj odnosi. Specijalni izvestilac UN-a o pravima na slobodu mirnog okupljanja i udruživanja identifikovao je niz istih taktičkih poteza, koji uključuju: ograničavanje pristupa finansiranju tako što je uvedena neophodna prethodna saglasnost vlade; postavljanje ograničenja i izopštavanje nevladinih organizacija finansiranih iz inostranstva; stigmatizaciju ili delegitimizaciju rada nevladinih organizacija finansiranih iz inostranstva; i uznemiravanje

³⁹ Radni dokument Komisije: Izveštaj za Srbiju 2016, [SWD\(2016\) 361 final](#), 9. novembar 2016, str. 61.

⁴⁰ Ibid, str. 21

⁴¹ Ibid, str. 62

⁴² Balkan Investigate Reporting Network, [BIRN under fire](#)

⁴³ Human Rights Watch, [Western Balkans: Unchecked Attacks on Media](#), 30. novembar 2016.

⁴⁴ Human Rights Watch, [World Report 2017 – Serbia/Kosovo events of 2016](#)

⁴⁵ Komesar za ljudska prava Saveta Evrope, [Visit to Croatia: High time to create a tolerant and inclusive society](#), 29. april 2016.

nevladinih organizacija za ljudska prava slanjem revizora i poreskih inspekcija.⁴⁶ Istovremeno, promovišu se organizacije bliske vlasti ili čak i direktno organizovane od strane vlade ili vladajuće stranke (tzv. GONGO). Na taj način, vlasti nastoje da ozakone rad grupa koje su im bliske, zamenjujući nezavisno civilno društvo tim grupama.

Mogućnost pristupa finansijskim sredstvima - bez obzira na poreklo sredstava- prepoznata je kao sastavni deo prava na slobodu udruživanja kako je definisano članom 22 Međunarodne konvencije o građanskim i političkim pravima (ICCPR). Ovo pravo je ponovo potvrđeno u članu 13 Deklaracije UN-a o braniteljima ljudskih prava,⁴⁷ Smernicama OEBS-a o zaštiti branitelja ljudskih prava⁴⁸ i preporuci CM / Rec (2007) 14 Komiteta ministara Saveta Evrope.⁴⁹ Specijalni izvestilac UN-a o pravima na slobodu okupljanja i udruživanja je u više navrata naglašavao i upozoravao da se u poslednjih nekoliko godina sve više poziva na zaštitu državnog suvereniteta ili na tradicionalne vrednosti države koje su „ugrožene” ukoliko dođe do spoljnog mešanja, s ciljem da se ograniči inostrano finansiranje. Takođe, oni koji se finansiraju iz

inostranstva, predmet su klevete, stigmatizacije i uznemiravanja.⁵⁰ Specijalni izvestilac UN-a o braniteljima ljudskih prava upozorio je na ograničavanje finansiranja iz budžeta, što je dovelo do toga da se organizacije izjasne kao „strani agenti” ili da traže odobrenje pre nego što započnu prikupljanje sredstava.⁵¹

Od 2010. godine, mađarska vlada sve više ograničava delovanje nevladinih organizacija za ljudska prava. Nevladine organizacije su postale mete prljavih kampanja i uznemiravanja, a u isto vreme se suočavaju i sa strožim zakonima i pretnjama po njihovu finansijsku održivost. Sa pravne strane, kritični amandmani uneti su u Građanski zakonik i Zakon o neprofitnom poslovanju, koji utvrđuje nove uslove tako da organizacije moraju da revidiraju i promene svoje podzakonske akte i statute, kao i da se preregistrovu i dobiju status organizacija koje deluju za opšte dobro. Nevladine organizacije za ljudska prava su dodatno pod pritiskom zbog administrativnih i finansijskih mera kao što su provere izvora finansiranja, učestale revizije i poreske inspekcije. Ugovori koje su neke organizacije zaključile o pružanju socijalnih usluga, raskinuti su, jer je ocenjeno da nisu prijateljski nastojene prema vlasti.

U maju 2014. mađarska vlada optužila je EEA/Norveški civilni fond da pokušava da utiče na mađarsku politiku i pokrenula reviziju preko Vladine kancelarije za kontrolu, iako njena nadležnost pokriva samo trošenje mađarskog javnog novca. Prema zvaničnom saopštenju, „uvidom u program, otkriveno je da je fondacija Ekotarš (Ökötárs), mađarska nevladina organizacija koju je Norveška ovlastila da upravlja njenim sredstvima u Mađarskoj, upotreblila fondove u političke svrhe. Takođe, fondacija Ekotarš je bila umešana i u nedozvoljene finansijske radnje.”⁵² Vlada je pokušala da uvuče Norvešku u „rešavanje ovog pitanja” otvorenim optužbama za mešanje u unutrašnje poslove Mađarske.⁵³ Mađarska vlada tražila je od Norveške da obustavi program nevladine organizacije i stupi u pregovore sa vladom kako bi se izabrao novi upravnik fonda.

Zamenik državnog sekretara Nandor Čepregi (Nándor Csepregy) nazvao je fondacije, članove konzorcijuma koji upravljaju EEA/Norveškim civilnim fondom, „partijskim zavisnicima, prevarantskim barabama” i ukazao da postoje planovi da se državi poveri upravljanje fondom.⁵⁴ Ministar za EU i EEA Norveške izjavio je da je „duboko zabrinut

⁴⁶ Izveštaj specijalnog izvestioca o pravima na slobodu mirnog okupljanja i udruživanja, [UN Doc. A/HRC/23/39](#)

⁴⁷ Deklaracija o pravu i odgovornosti pojedinaca, grupe i društvenih organa da unapreduju i štite univerzalno priznata ljudska prava i osnovne slobode, usvojena od strane Generalne skupštine UN 9. decembra 1998. ([UN Doc. A/RES/53/144](#)).

⁴⁸ „Države ne bi trebalo da postavljaju nepotrebna ograničenja nevladinih organizacijama koje traže, primaju i koriste sredstva kako bi delovale u polju ljudskih prava” i „ne smeju kriminalizovati ili delegitimisati aktivnosti koje se odnose na odbranu ljudskih prava zbog porekla finansiranja.” (Guidelines on the Protection of Human Rights Defenders - OSCE, 10. jun 2014, para 73)

⁴⁹ Preporuka [CM/Rec\(2007\)14](#) Komiteta ministara državama članicama u vezi sa pravnim statusom nevladinih organizacija u Evropi, 10. oktobar 2007. A/HRC/23/39, paragraf 8-27.

⁵⁰ Izveštaj specijalnog izvestioca o situaciji branitelja ljudskih prava, [UN Doc. A/HRC/25/55](#), para. 69.

⁵¹ [The Case of the Norway Grants and NGOs in Hungary](#), 21. februar 2016.

⁵² Lázár levélben tiltakozik a külföldi beavatkozás ellen,” Magyar Nemzet, 8. april 2014. Csepregy: „Szélhámos gittegyletek” kezelik a norvég alapot, 30. april 2014.

zbog postupaka mađarskih vlasti u vezi sa civilnim društvom i njihovim pokušajima da ograniče slobodu izražavanja” i da je revizija mađarskih vlasti prekršila potpisane sporazume.⁵⁵ Policija je 8. septembra izvršila raciju u kancelarijama fondacije Ekotarš i drugih nevladinih organizacija; a sudovi su naknadno utvrdili da su racije bile nezakonite. Ubrzo, upravnicima fondova oduzeti su poreski brojevi. Na zahtev Vladine kancelarije za kontrolu, u avgustu 2014. godine pokrenuti su krivični postupci protiv pomenutih nevladinih organizacija. Nakon 16 meseci istrage nije otkrivena nijedna nepravilnost ili kršenje zakona.⁵⁶ Po tužbi koju je pokrenula Mađarska unija za građanske slobode 2014. godine, Vrhovni sud Mađarske odlučio je, 29. juna 2016. godine, da Vladina kancelarija za kontrolu mora da otkrije prema čijem je nalogu pokrenula reviziju i istragu o nevladnim organizacijama. Postupajući po nalogu, Vladina kancelarija za kontrolu bila je obavezna da objavi službena dokumenta koja su otkrila da je sam premijer naredio istragu.

Specijalni izvestilac UN-a za branitelje ljudskih prava u izveštaju o poseti Mađarskoj osvrnuo se na „beskorisnu i politizovanu istragu.” Izrazio je zabrinutost zbog kršenja propisanih procedura jer „vlada nije uzela

u obzir prepostavku nevinosti, a visoki državni zvaničnici otvoreno su pokazali neprijateljski stav prema nevladinim organizacijama i stigmatizovali ih u medijima”, a vlasti se nisu izvinile niti javno priznale da su nevladine organizacije nepravedno optužene.⁵⁷

U isto vreme kada je slučaj „Norveških fondova” bio aktuelan, pokrenuta je kampanja koja se vrlo brzo i zahuktala, protiv Džordža Soroša (George Soros) i Fondacije za otvoreno društvo, kao i nevladinih organizacija koje Fondacija podržava. U intervjuu od 30. oktobra 2015. godine, Viktor Orban je rekao da su poplavu migranata uzrokovali i aktivisti „koji podržavaju sve što slabi nacionalne države”, uz podršku Džordža Soroša.⁵⁸ Nekoliko dana kasnije, Istvan Holik (István Hollík), poslanik Demohrišćanske narodne partije (KDNP - koalicioni partner Fidesa) uputio je otvoreno pismo nekolicini nevladinih organizacija koje je podržala Fondacija za otvoreno društvo. Naveo je da Džordž Soroš smatra da je njegov zadatak da eliminiše granice suverenih država tako da izbeglice mogu imati lakši pristup Evropi. Zatražio je od nevladinih organizacija da se izjasne da li se slažu sa idejama Džordža Soroša, i da li prihvataju da su, ukoliko se sa njima slažu,

na taj način podstakli mnoštvo ljudi na nepoštovanje osnovnih vrednosti utvrđenih mađarskim i međunarodnim zakonom.⁵⁹ Tokom 2016. godine, vladini zvaničnici nastavili su sa stigmatizacijom nevladinih organizacija, kroz izjave i medije, navodeći da su „plaćene da protestuju i zastupaju određene stvari”, kao i „moć vladara iz senke” u liku Džordža Soroša. U maju 2016. godine objavljena je lista nevladinih organizacija koje je podržao Soroš, i postavilo se pitanje transparentnosti njihovog finansiranja. Na konferenciji za medije 10. januara 2017. godine, Silard Nemet (Szilárd Németh), potpredsednik Fidesa i njegove parlamentarne grupe, izjavio je da bi „lažne civilne organizacije Sorošovog carstva” morale biti „proterane” iz Mađarske.⁶⁰ Zapravo, vladini napadi na nevladine organizacije, koje deluju kao kontrolori i kritičari državne vlasti i bore se za jačanje vladavine prava i zaštitu ljudskih prava, neometano se nastavljaju.⁶¹

Parlamentu je, 7. aprila 2017, dostavljen predlog zakona o „transparentnosti nevladinih organizacija koje se finansiraju iz inostranstva.” Između ostalog, zakon propisuje da će organizacije koje primaju sredstva iz inostranstva, a koja prelaze određenu godišnju sumu, morati da se registruju. Na

⁵⁵ Ministarstvo spoljnih poslova Norveške, saopštenje za javnost [Norway concerned for civil society in Hungary](#), 6. jun 2014.

⁵⁶ Eötvös Karoly Institut, Transparency International Hungary, Hungarian Civil Liberties Union and Hungarian Helsinki Committee, [Timelines of governmental attacks against Hungarian civil society organisations](#), 7. april 2017

⁵⁷ Specijalni izvestilac UN-a o braniteljima ljudskih prava, o svojoj misiji u Mađarskoj, [UN Doc. A/HRC/34/52/Add.2](#), parag. 52-54.

⁵⁸ „Orban Accuses Soros of Stoking Refugee Wave to Weaken Europe,” Bloomberg, 30. oktobar 2015; [videti takode i sajt Vlade Madarske Hollik István nyílt leveleben fordult jogvédő szervezetekhez](#), 6. novembar 2015.

⁵⁹ „Ruling Fidesz party wants Soros-funded NGOs ‘swept out’ of Hungary,” Reuters, 11. januar 2017.

⁶⁰ Helsinski odbor u Mađarskoj, [Timelines of governmental attacks against NGOs](#)

svojim internet stranama dužne su da navedu da koriste strane fondove, a za kršenje ovog zakona predviđene su kazne.⁶² Nedelju dana pre toga, 28. marta, uveden je amandman na Zakon o visokom obrazovanju koji se odnosio na Centralnoevropski univerzitet. Uprkos otporu nevladinih organizacija za ljudska prava, protestima, apelima svetske naučne javnosti i osude međunarodne zajednice, oba zakona su usvojena u junu 2017. godine.

Zakon o organizacijama koje se finansiraju iz inostranstva - prvi takav zakon usvojen u zemljama članicama Evropske unije - ima štetne posledice po civilno društvo u Mađarskoj. Predstavlja pretnju za njihov opstanak, jer, ako se organizacija ne registruje i ne ispunjava uslove propisane ovim Zakonom, može biti kažnjena sa 900.000 HUF (oko 3.000 €) i ukinuta. Zakon takođe utiče na nevladine organizacije za ljudska prava i sve ostale nevladine organizacije i predstavlja pretnju za organizacije koje pružaju socijalne usluge, obezbeđuju humanitarnu pomoć i bave se zaštitom životne sredine - sve one zavise od inostranih sredstava. Zakon stvara negativnu atmosferu i otvara prostor za stigmatizaciju pomenutih organizacija, naročito imajući u vidu vladine prljave kampanje protiv grupa finansiranih iz inostranstva i retoriku „stranih interesa.”⁶³

Demonizacija branitelja ljudskih prava i civilnog društva, pozivanjem na primanje inostranih sredstava i izazivanja sumnje da deluju u ime „stranih interesa” - nije ograničeno samo na Mađarsku.

U Hrvatskoj su političari Patriotske koalicije u više navrata izvršili javne napade koristeći istu retoriku usmerenu protiv organizacija koje se bave ljudskim pravima, demokratizacijom, ženskim pravima i pravima LGBT osoba. Tokom usvajanja godišnjeg izveštaja Nacionalne fondacije za razvoj civilnog društva (Nacionalne zaklade za razvoj civilnoga društva) u parlamentu, poslanik HRAST-a, član koalicije, izjavio je da pojedini ljudi iz civilnog društva vide nevladin sektor kao „unosan posao” i da je hrvatsko civilno društvo duboko bolesno, otuđeno od građana i politizovano (tj. u rukama opozicionih partija). Navodeći kao primer GONG, nevladinu organizaciju koja se bavi transparentnošću, borbom protiv korupcije, demokratizacijom i ljudskim pravima, istakao je da je organizacija dobila sredstva iz inostranih izvora. Poslanik HDZ-a optužio je nevladine organizacije da deluju protiv hrvatskih interesa i bave se lažima i poluistinama u vezi sa događajima i licima iz Domovinskog rata i doveo u pitanje legitimitet nevladinih organizacija koja primaju sredstva iz inostranstva. Zahtevao je i da „zastupanje nacionalnih interesa” bude jedan od kriterijuma za pristup javnim fondovima.⁶⁴

Uporedo sa kampanjom protiv nevladinih organizacija, naročito onih koji se bave dobrim upravljanjem i ljudskim pravima, vladajuća koalicija usvaja mere za smanjenje sredstava namenjenih civilnom društvu i dodeljuje sebi još šira diskreciona prava kada je u pitanju nadgledanje dodele sredstava. Kao rezultat, Nacionalna fondacija za razvoj civilnog društva, javna fondacija ključna za operativnu podršku civilnom društvu i nevladim organizacijama, odobrila je manja sredstva. Takođe, ovo je dovelo i do smanjenja već odobrenih grantova za 2016. godinu za 30%, što je negativno uticalo na programske aktivnosti nevladinih organizacija. Finansijski rezovi najviše su pogodili organizacije - pružaoce socijalnih usluga, posebno u ruralnim sredinama, kao i organizacije koji podržavaju osobe sa invaliditetom. Istovremeno, dijalog i saradnja između vlade i nevladinih organizacija za ljudska prava, potpuno su prekinuti. Od poslednjih izbora u septembru 2016. godine, kada je okončana vladavina Patriotske koalicije, komunikacija i konsultativni procesi su postepeno uspostavljeni, ali imidž nevladinih organizacija za ljudska prava i dalje je negativan.

U Poljskoj postoje različiti pristupi finansiranju, tri vrste izvora: fondovi EU, fondovi na nacionalnom nivou koje dodeljuju ministarstva i fondovi na

⁶² [Act no.... of 2017 on the Transparency of Organisations Receiving Foreign Funds](#)

⁶³ European Center for Not-for-Profit Law, [Hungarian law on the transparency of organisations supported from abroad: what is at stake?](#), 15. jun 2017.

⁶⁴ „Ilić poimence prizvao ‘bolesnike’ civilnog društva i razjario oporbu,” 29. januar 2016.

lokalnom nivou. Vlada koristi ove mogućnosti da selektivno olakša ili ograniči finansiranje. Na primer, odbija da finansira iz nacionalnih fondova organizacije koje se bave nasiljem u porodici i primenjuju Istanbulsku konvenciju, pružaju pomoć migrantima i izbeglicama, kao i nevladinim organizacijama koje kritikuju vlast. Takođe, postoje i slučajevi kada vlada koristi reviziju i poresku kontrolu, prljave kampanje i klevetanje.⁶⁵

U Srbiji su uznemiravanje i kampanje u medijima protiv nevladinih organizacija kriminalizovani od 2009. godine, ali nije pokrenut nijedan krivični postupak. Finansiranje iz državnog budžeta nije veliko, ali nedostaje transparentnost i podaci o raspodeli sredstava. Bilo je i slučajeva korupcije i dodele sredstava „lažnim nevladinim organizacijama“ i GONGO-vima koje vlast podržava, što se odnosi i na praćenje tekućih suđenja za ratne zločine.

Sloboda okupljanja

U sve četiri zemlje građani i dalje uživaju pravo na slobodu okupljanja. Međutim, civilno društvo je zabrinuto jer vlasti favorizuju okupljanja svojih simpatizera. Vlasti takođe imaju visok nivo tolerancije prema okupljanjima na kojima se podstiču mržnja i ekstremizam, što je naročito uočeno u Hrvatskoj. U decembru 2016., poljski

parlament usvojio je amandmane na zakon o okupljanjima.⁶⁶ Zakon uvodi problematični pojam „cikličnih okupljanja“ („zgromadzén cy klicznych“) - poseban naziv za skupove koji se redovno održavaju radi obeležavanja značajnih događaja iz poljske istorije, a za koje vlada obezbedi prostor. U suštini, to znači da skupovi koji nisu „ciklični“ neće dobiti dozvolu da se održe istog dana na istom mestu. Dakle, ova diskriminatorna mera posebno podržava skupove koje organizuje vlast, njeni simpatizeri i crkva. Takođe, zabrinjavajuće pitanje u Poljskoj je i godišnji marš koji organizuje krajnja desnica na Dan nezavisnosti.

U Mađarskoj, Zakon o okupljanju suštinski je nepromenjen od 1989. godine. Međutim, problematično je kako policija primenjuje zakon, posebno u pogledu zabrane i razbijanja skupova.

U Srbiji je usvojen novi Zakon o slobodi okupljanja koji je liberalniji od prethodnog, i omogućava spontana okupljanja.

Prekrajanje istorije i kulture

Revizionizam utiče na obrazovanje, umetničko izražavanje i kulturna prava. Populistički narativi mogu se razlikovati u skladu sa nacionalnim kontekstima, ali imaju zajedničku

osobinu koja deli ljude: na one koji se zalažu za „narod“ - „imaginarnu zajednicu“ kojoj nanose štetu oni koji su protiv naroda. Nacionalizam ne mora da bude pokretačka ideološka snaga, ali je čvrsta osnova za mobilizaciju na osnovu identiteta, što se može uočiti u retorici populističkih partija koja se oslanja na etnocentrizam, suverenizam i nativizam. Viktor Orban izjavio je u svom govoru na Letnjem univerzitetu i studentskom kampusu u Balvanjošu: „Mađarska nacija nije samo grupa pojedinaca već zajednica koja mora biti organizovana, ojačana i, zapravo, izgrađena.“⁶⁷ To podrazumeva potrebu za verom u zajedničku prošlost. Na taj način, stvaraju se mitovi o slavnoj i herojskoj prošlosti, u kojima je „narod“ bio ili žrtva (neprijatelja) ili heroj (kada pobedi neprijatelje).

Prisvajanje istorijskog nasleđa vodi ka nostalгији za slavnom prošlošću, koja je kamen temeljac populističke retorike. „Re-polonizacija“ u Poljskoj, na primer, koristi se za politiku koja podrazumeva sve - od preuzimanja medija do nacionalizacije ekonomije. Jaroslav Kačinjski (Jarosław Kaczyński), predsednik PiS-a, rekao je pristalicama 2012. godine: „Mora biti jasno ... da je naš cilj re-polonizacija poljskih banaka.“⁶⁸

Prema PiS-u, „nacija je stvarna zajednica koju povezuje jezik i širok semiotički sistem, kultura,

⁶⁵ Helsinški odbor za ljudska prava, [Information on the recent challenges faced by human rights defenders and civil society in Poland](#), novembar 2016.

⁶⁶ Ibid, [Poland must drop restrictive amendments to law on assemblies](#), 8. decembar 2016.

⁶⁷ Govor premijera Viktora Orbanu na 25. Letnjem slobodnom univerzitetu i studentskom kampusu u Balvanjošu, 26. jula 2014.

⁶⁸ „Re-Polonisation‘ puts banks under government scrutiny“, Reuters, 26. septembar 2016.

istorijska sADBINA i solidarnost.⁶⁹ Semiotički sistem takođe uključuje snažnu vezu sa hrišćanstvom, posebno katolicizmom, i prihvatanje tradicionalnih vrednosti (porodičnih vrednosti i tradicionalnih rodnih uloga), tako da se kulturni i istorijski identitet „nacije“ javlja pre političkog identiteta.⁷⁰ U Mađarskoj je ovaj koncept čak ušao u novi Ustav, usvojen 2011. godine. Ustav u preambuli sadrži brojne nacionalne, istorijske i kulturne podatke o kralju Svetom Stefanu, hrišćanskoj tradiciji, mađarskoj kulturi i jeziku. Venecijanska komisija primetila je da se u preambuli nalaze potencijalno kontroverzne činjenice i uslovi koji bi „mogli izazvati zabrinutost“, kao što je proglašavanje Ustava iz 1949. godine nevažećim, što bi moglo izazvati niz pravnih sporova, i „široko shvatanje mađarske nacije.“⁷¹

Postojanje konstruisanog narativa o prošlosti takođe dozvoljava neliberalnim vladama da dobiju podršku naroda u vezi sa određenim pitanjima ili politikama, tako što dodeljuju simboličku vrednost odabranim istorijskim događajima kako bi istakli nepravde iz prošlosti. Primer je retorika Viktora Orbana o diktatu Trijanonskog sporazuma (mirovnog sporazuma iz 1920. godine između Mađarske i zemalja Antante). Odmah nakon izbora 2010. godine usvojen je zakon koji je uspostavio obeležavanje

Dana nacionalnog jedinstva (Nemzeti Összetartozás Napja) na godišnjicu Trijanonskog ugovora.

U Srbiji, zvanične komemoracije i mediji oživljavaju uspomenu na bombardovanje NATO-a 1999. godine. Nekoliko analitičara ističe da suština narativa u političkom diskursu i medijskoj pokrivenosti jeste da država koncept žrtve. Zgrade od posebne, simbolične važnosti u Beogradu, naročito zgrada Generalštaba, i dalje leži u ruševinama, dok se debate o njenom budućem izgledu nastavljaju.⁷²

U Mađarskoj se pojednostavljen pozivanje na istorijske ličnosti i događaje koristi za opravdavanje trenutnih politika, što je pokazao Viktor Orban na kraju takozvanih „nacionalnih konsultacija“ pod nazivom „Zaustavite Brisel“. On je izjavio: „Sv. Laslo je ojačao mađarsku državu koja nas je zaštitila od spoljnih napada i domaćih zavera, osigurao je nezavisnost naše zemlje vođenjem realpolitike među velikim silama. Zaustavite Brisel. Branio je Mađare od napada nomadskih naroda. Zaustavi migrante. Sledeći uputstva Sv. Stefana, ojačao je identitet mađarske države i mađarske nacije. Zaustavi Soroša. Mađari prate ovaj put i sa ovog puta, mi, današnji Mađari, ne želimo da skrenemo.“⁷³

Ovakvo prisvajanje nacionalnog istorijskog pamćenja gradi se na idealizaciji prošlosti, dok se istovremeno vrši relativizacija ili čak revizionizam u odnosu na druge, mračnije periode istorije zemlje.

Istorijski revizionizam, posebno u vezi sa događajima tokom i nakon Drugog svetskog rata, postao je sve češći i u hrvatskim medijima tokom 2015. godine, naročito kada se radi o odgovornosti saradnika ustaša pod vodstvom Ante Pavelića. (Ustaše su bile hrvatski fašistički pokret koji je bio na vlasti tokom Drugog svetskog rata). Ovi tekstovi nisu bili zabačeni u nekom kutku na Internetu, već su objavljivani u poznatim novinama kao što su *Večernji list* i *Slobodna Dalmacija*.⁷⁴ Posle izbora, vladajuća koalicija imenovala je krajnje desnog revizionističkog istoričara Zlatka Hasanbegovića za ministra kulture. On je bivši pripadnik Hrvatskog oslobodilačkog pokreta koji je javno veličao Ustaški pokret. Započeo je „kulturni rat“ sa nezavisnim medijima i, između ostalog, podržao produkciju revizionističkog dokumentarnog filma svog političkog saveznika Jakova Sedlara o ustaškom koncentracionom logoru tokom II svetskog rata. Film „Jasenovac: istina“ tvrdi da je u Jasenovcu nastradalo samo „20.000 do 40.000 žrtava“, umesto 83.145 koliko je i imena zabeleženo u

⁶⁹ Jarosław Kaczyński: *Raport o stanie Rzeczypospolitej*. Tylko u nas fragmenty programowej publikacji Prezesa PiS, 3. avgust 2011.

⁷⁰ Adam Balcer, Beneath the surface of illiberalism: The recurring temptation of ‘national democracy’ in Poland and Hungary – with lessons for Europe, Heinrich Böll Stiftung, Varšava, 2017.

⁷¹ Mišljenje na novi Ustav Mađarske, 20. jun 2011, [CDL-AD\(2011\)016](#), paras. 34 et seq.

⁷² Marija Mandić, „Official Commemoration of the NATO Bombing of Serbia. A Case Study of the Fifteenth Anniversary“, *Südosteuropa*, No. 4, decembar 2016.

⁷³ Sajt premijera Mađarske, [Orbán Viktor beszéde a nemzeti konsultáció záróeseményén](#), 27. jun 2017, kao što je izvestio *Hungarian Spectrum*, „*Viktor Orbán turns up the volume*.“

⁷⁴ Freedom House, *Nations in Transit 2016 – Croatia*.

Memorijalnom muzeju Spomen-području Jasenovac,⁷⁵ dodatno podržavajući ekstremiste koji tvrde da Jasenovac nije bio „logor smrti”, već običan radni logor u kojem su neki zatvorenici umrli. Hasanbegović, koji je prisustvovao premijeri filma, dao je sledeću izjavu: „Ovakvi filmovi su korisni jer govore o mnogim tabu temama. Ovo je najbolji način da se konačno rasvetli nekoliko kontroverznih događaja iz hrvatske istorije.”⁷⁶

U aprilu 2016. godine, Koordinacija jevrejskih opština (Koordinacija židovskih opština) odlučila je da bojkotuje zvaničnu godišnju komemoraciju u Jasenovcu, zbog relativizacije zločina i revitalizacije ustaškog pokreta,⁷⁷ a istu odluku donelo je i Srpsko narodno veće (Srpsko narodno vijeće). Zbog izostanka reakcije vlade, nezavisne komemoracije koje su inicirale jevrejske, srpske i antifašističke organizacije 2016. godine, nastavile su se i u 2017. naročito jer vlada nije uklonila spomen-ploču s ustaškim pozdravom „Za dom spremni” koju su postavili hrvatski ratni veterani i desničarski političari u blizini logora Jasenovac, u decembru 2016.⁷⁸

U Poljskoj je, osim zakona koji propisuje krivičnu odgovornost za vredanje državnih simbola, visokih zvaničnika i veroispovesti („uvreda poljske nacije”), vlada pripremila i odobrila, u avgustu

2016, nacrt zakona kojim bi se izrekla kazna zatvora do tri godine svakome ko pomene učešće Poljske u holokaustu, kao i da su nacistički kampovi bili poljski. Komitet UN za ljudska prava izrazio je zabrinutost zbog ovih zakona u vezi sa članom 19. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima - o slobodi izražavanja.⁷⁹

Iako generalno osuđuje antisemitizam, vladajuća partija Fides dozvolila je da se umanji učešće Mađara u holokaustu i promoviše rehabilitacija režima regenta Mikloša Hortija (Miklós Horthy), koji je bio na čelu Mađarske između 1920. i 1944. Na inauguraciji Klebelbergovog memorijalnog centra u junu 2017. godine, u vili Kuna Klebelberga (Kunó Klebelberg), poznatog antisemita i ministra obrazovanja čija je politika direktno služila revizionističkim i šovinističkim težnjama Hortijeve vlade - Viktor Orban je izjavio da su „druga i treća decenija dvadesetog veka bile teško iskušenje u istoriji mađarske nacije. Dugujemo ogromnu zahvalnost nekolicini izuzetnih državnika – regentu Miklošu Hortiju, premijeru Ištvanu Betlenu (István Bethlen) i ministru Kunu Klebelbergu, koji su osigurali da nas istorija ne proguta i ne posustanemo pod ogromnim teretom izgubljenog svetskog rata, 133 dana Crvenog terora i diktata Trijanona.”⁸⁰

Prostor za kritičko razmišljanje, nezavisno istraživanje i izveštavanje i pristup objektivnim i tačnim informacijama, preduslovi su za informisano učešće u pluralističkim i raznovrsnim društвima i omogućavaju dekonstrukciju mitova. Populističke neliberalne vlade ne veruju ni medijima, ni naučnim, kulturnim i umetničkim krugovima. Istovremeno, ključna strategija je uticanje na obrazovni sistem, kako bi se smanjila mogućnost informisanog odlučivanja, što je deo dugoročnog cilja usmerenog na eliminaciju demokratskih procesa. Buduće generacije će se obrazovati da budu manje sklone neslaganju i voljne da budu poslušne (Volksverdummung).

Kada su u pitanju akademske slobode, situacija u Mađarskoj je naročito zabrinjavajuća. Napadi su se događali i pre nego što je pokrenut slučaj Centralnoevropskog univerziteta. Zapravo, napadi su počeli još 2010. godine, optužbama za korupciju protiv filozofa i univerzitetskih profesora. Nastavljeni su velikodušnim finansiranjem institucija naklonjenih vlastima i drastičnim smanjenjem finansijsa institucijama koje su prema vlastima zauzele kritički stav, kao i postavljanjem politički podobnih na pozicije sa kojih se vrši nadzor nad potrošnjom sredstava za akademske aktivnosti. Što se tiče nastavnog

75 Spomen područje Jasenovac, [List of individual victims of Jasenovac concentration camp](#).

76 "Croatian Jews Outraged by Concentration Camp Film," Balkan Transitional Justice: Balkan Insight, 5. april 2016.

77 „Židovi bojkotiraju Jasenovac zbog ‘relativizacije ustašva’,” 4. april 2016.

78 "Fascist Slogan Near Croatia Concentration Camp Sparks Anger" Balkan Transitional Justice: Balkan Insight, 5. decembar 2016.

79 CCPR/CPOL/7, paragraf 37.

80 "Prime Minister Viktor Orbán's speech at the inauguration of the Klebelberg Memorial Centre and Guest House," Sajt Vlade Madarske, 23. jun 2017.

Hrvatska 2016

Šest meseci otpora - 20 protestnih akcija*

**Protesti počinju prvog dana nove vlade -
22. januar**

Vlada

preti:

- slobodi izražavanja
- nezavisnim medijima
- finansiranju civilnog društva
- reformi obrazovanja

promoviše:

- tradicionalne vrednosti
- netoleranciju i govor mržnje

Civilno društvo

inicira:

- koalicije i zajedničke inicijative
- proteste i široku mobilizaciju
- podizanje svesti

upućuje:

- zahteve onima koji su odgovorni
- žalbe, krivične prijave i peticije

Vlada je raspuštena 25. jula 2016. godine

* Pročitaj više o različitim akcijama, vidi stranu 37

plana i programa, smanjen je budžet su za društvene nauke, umetnost, ekonomiju i pravo, a favorizuju se prirodne nauke.

U Srbiji, glavni problem visokog obrazovanja je nedostatak edukacije o ljudskim pravima na Pravnom fakultetu i nevoljnost univerziteta da obogati postojeće programe o ljudskim pravima. Takođe, u nastavnim planovima i programima, ratni zločini izučavaju se isključivo iz nacionalne perspektive.

Javno osnovno i srednje obrazovanje u Mađarskoj je centralizovano, a struktura se promenila. Međutim, finansijska i administrativna odgovornost u vezi sa obrazovanjem ostaje u domenu lokalne vlasti, dok centralna vlada izdvaja neznatna sredstva. Iz tog razloga, mnoge opštine predale su administraciju škola crkvi, naročito u gradovima i selima u kojima postoji samo jedna škola. Velikim administrativnim pritiscima izloženi su i nastavnici, uprkos protivljenju slabih sindikata. Osim u Srbiji, gde građansko obrazovanje postoji kao alternativa verskom obrazovanju, promovisanje hrišćanske religije i „tradicionalnih vrednosti“ uvodi se u škole kroz reviziju nastavnih planova i udžbenika. U Mađarskoj su uvedene nove studije etike, kao i biblijske studije. U Hrvatskoj su sredstva namenjena nastavnim planovima koji se odnose na ljudska prava, građansko obrazovanje, rodnu ravnopravnost i studije mira, usmerena na programe o tradicionalnim vrednostima.

U Poljskoj je ukinuta nastava o seksualnom i reproduktivnom zdravlju. Zajednička karakteristika ovih revizija je i preoblikovanje istorijskog narativa koji se uči u školama. U Hrvatskoj, ratni veterani drže predavanja u školama. U Mađarskoj je segregacija u školama ozbiljan problem, naročito kada se radi o Romima. Uprkos jednakosti pred zakonom, porast verskih škola vodi diskriminaciji u praksi, jer se većina obrazuje u verskim školama.

Projekat strah

Diskurs koji ima za cilj izazivanje straha, dovodi do društvenih pritisaka, marginalizacije manjina i postaje instrument moći.

„Populisti vladaju pomoću zamene teza, umesto da rešavaju probleme. Postalo je normalno živeti u namernim slučajnostima, na stalnom oprezu, stalno izbegavati prepreke i sabotaže. Omiljeno sredstvo komunikacije je izazivanje konflikta. Ne smeta im kada ih mrze. Njihova dva osnovna položaja „odbrane” i „trijumfovanja” nemoguće je izvesti bez odabira neprijatelja”, kaže Mikloš Haraši.⁸¹

U diskursu populističkih partija „ljudi” su prikazani kao homogene zajednice koje zapravo održava antagonizam. Populizam deli društvo na „čiste ljude” i „korumpiranu elitu”, tvrdeći da bi politika trebala da

bude izraz ”volonté générale”, to jest, „opšta volja naroda.”⁸² Paradigma „Mi” protiv „Njih” zahteva izmišljene pretnje i neprijatelje, spoljne ili unutrašnje, dok su zavere „neodvojivi deo diskurzivnih konstrukcija straha u desničarskoj populističkoj retorici.”⁸³

Upečatljiv primer teorije zavere je avionska nesreća 2010. godine, u kojoj je poginuo poljski predsednik Lech Kačinjski (Lech Kaczyński), što je dalo osnov za „teoriju” da je predsednički avion srušila ruska vlada u saradnji sa poljskom vladom, koju je u to vreme vodila Građanska platforma. Svakog desetog u mesecu (avion je pao 10. aprila) održava se bdenje ispred predsedničke palate na kojem se obećava da će „odgovorni biti privedeni pred lice pravde.”

U septembru 2016. godine, pušten je film o nesreći, u kojem novinar pokušava da otkrije šta se stvarno dogodilo u Smolensku. „Pozivam svakog Poljaka koji želi da zna istinu da pogleda ovaj film”, rekao je Jaroslav Kačinjski nakon projekcije. Filmski kritičari bliski vlasti napisali su: „Smolensk govori o najvećoj nacionalnoj tragediji Poljske od Drugog svetskog rata... Poljaci su prevareni kada se radi o uzroku smrti njihovog predsednika, a zatim i uplašeni zbog prikrivanja istine u vezi sa tragedijom.”⁸⁴

„Oni”, zaverenici koji su protiv „Nas”, pojavljuju se u raznim oblicima. U zavisnosti od okolnosti

i oportunističkih poteza u cilju zadobijanja narodne podrške, mogu biti migranti, Jevreji, Romi, međunarodne banke, Muslimani, šta god. Oni koji ne žele da budu deo tih narativa su „izdajice” i bivaju oklevetani bez mogućnosti prepostavke nevinosti.

U Mađarskoj se pitanja izbeglica i migranata koriste da se oklevetaju nevladine organizacije koje podržavaju izbeglice, i optuže da rade protiv državnih interesa.

Prljave kampanje i lov na veštice često prethode i služe za opravdavanje promena u politici ili zakonodavstvu, kao i prikupljanje narodne podrške podsticanjem stvarnih ili umišljenih strahova.

Stanislav Skaržinjski (Stanisław Skarżyński), poljski sociolog, naveo je nedavno u svom članku: „PiS stvarno razume samo jednu emociju - strah i gradi svoju politiku na osnovu straha. Pridobija svoje glasače na osnovu straha od: izbeglica, nasilja, terorizma, pola, Evrope, Nemačke, Rusije. Ceo program ove stranke svodi se na jednu reč: strah.”⁸⁵

Fides je svoju pobedu 2010. izgradio, u velikoj meri, na posledicama finansijske krize, vodeći rat protiv „stranih” i „međunarodnih” banaka koje su proglašene „neprijateljima”, istovremeno koristeći kontroverzu da se bore za „ekonomski suverenitet” i stavljanje velikog dela bankarskog sektora pod državno vlasništvo.

⁸¹ Miklos Haraszti, ["I watched a populist leader rise in my country. That's why I'm genuinely worried for America."](#) Washington Post, 28. decembar 2016.

⁸² Cas Mudde, "The Populist Zeitgeist", *Government and Opposition*, Vol. 39, No 3 (2004), str. 542-63

⁸³ Ruth Wodak, *The Politics of Fear: What Right-wing Populist Discourses Mean* (2015)

⁸⁴ #Poland ["Smolensk" film scene goes down in history.](#) 12. septembar 2016.

⁸⁵ „PiS tak naprawdę rozumie jedną emocję - strach. Na strachu szyje swoją politykę. Straszy wyborców: uchodźcami, przemocą, terrorem, genderem. Europą, Niemcami, Rosją. Cały program tej partii sprowadza się do jednego hasła: boj się.” Wyborca, ["Wyjdź na ulice, sparalizuj miasto. Przygniątająca większość to jedyny sposób, żeby złamać Kaczyńskiego."](#) 20. jul 2017.

U avgustu 2013. godine, Heti Valaš (Heti Válasz), medij koji podržava vladu, napao je Fondaciju za otvoreno društvo i konzorcijum koji upravlja grantovima Norveškog/EEA, objavio imena nevladinih organizacija koje primaju sredstva iz ovih fondacija i optužio ih da služe „stranim interesima.” Ovi navodi, sa kojima su se saglasili i članovi vlade, označili su početak duge, prljave kampanje koja je dovela do pokušaja sproveđenja pravnih radnji protiv konzorcijuma i, konačno, usvajanja zakona o inostranom finansiranju nevladinih organizacija.⁸⁶

Pre nego što je Zakon o Vrhovnom судu prošao poljski parlament, Jaroslaw Kačinjski je nazvao nacrt zakona delom „dugačke borbe PiS-a protiv elite” i rekao sledeće u intervjuu za poljski online portal Onet: „Sudovi su jedno od postkomunističkih uporišta u Poljskoj. Vrhovni sud ima zavidan popis slučajeva u kojima je štitio ljude koji su služili starom sistemu i mnoge sumnjive presude. Istovremeno, postoji subverzivni talas potčinjanja spoljnim snagama koje rade protiv Poljske.”⁸⁷

Zastršivanjem i žrtvovanjem „ilegalnih migranata” opravdana je antimigrantska politika, naročito u Mađarskoj, ali i u Poljskoj, kako bi se dobila podrška za vladu koja je odbijala da se pridržava izbegličke politike i kvota EU.

Međutim, u Mađarskoj, izjave daleko prevazilaze zalaganje za bolju imigrantsku kontrolu. Centralizacija vlasti i apsolutno jedinstvena kampanja ksenofobične mržnje doveli su do situacije bez presedana u Evropi, u kojoj čak i lideri verskih i humanitarnih organizacija koje svuda podržavaju izbeglice (i u Poljskoj i drugim istočnoevropskim zemljama) daju izjave protiv izbeglica. Takođe, diskurs ide dalje od bilo kog desničarskog populizma u zapadnoj Evropi: terminologija koja se koristi ne poseduje ni minimum političke korektnosti i uključuje stvaranje novih jezičkih termina. Na primer, mađarska vlada uvela je reč „migrans” (migrant) u javni govor, dala joj eksplicitno negativnu konotaciju, i, u suštini, svela je na uvredu. Pre 2015. godine reč je korišćena samo u naučnim radovima i nije postojala u svakodnevnom mađarskom jeziku. Uvođenje i prekomerna upotreba ovog termina povezana je sa de facto zabranom reči „menekült” (izbeglica) u medijima pod kontrolom vlade, kako bi se favorizovala upotreba negativnog pojma stranog porekla, a ne termin koji može podsticati solidarnost u nekim delovima društva.

U javnom diskursu preovladava stvaranje moralne panike - sam opstanak nacije ugrožen je „islamskom invazijom.” Kao što je Viktor Orban rekao na 25.

Letnjem otvorenom univerzitetu i studentskom kampu u Balvanjošu: „Migracija predstavlja pretnju, utiče na porast terorizma i kriminala. Masovna migracija iz korena menja evropsku kulturnu sliku. Masovne migracije uništavaju nacionalnu kulturu.”⁸⁸

Istovremeno, antimigrantska retorika koristi moralna opravdanja. Jaroslav Kačinjski je, u svom govoru na Kongresu PiS u julu 2017, rekao: „Mi nismo eksplatisali zemlje iz kojih danas izbeglice dolaze u Evropu, mi nismo koristili njihovu radnu snagu i, konačno, mi ih nismo pozvali u Evropu. Imamo puno moralno pravo da kažemo «ne».”⁸⁹ Ova taktika donosi određeni uspeh. Istraživački centar Pew, sproveo je, u julu 2016. godine, istraživanje koje je pokazalo porast antiizbegličkih i antimuslimanskih stavova širom Evrope, a Mađarska i Poljska zauzele su najviše mesto od 10 anketiranih zemalja. U Mađarskoj, 76% ispitanika smatra da izbeglice povećavaju rizik od terorističkih napada, 82% da predstavljaju ekonomsko opterećenje za državu, oduzimaju poslove i socijalna davanja, a 43% da izbeglice počine više zločina nego druge grupe (u Poljskoj je na svako od pomenutih pitanja na isti način odgovorilo: 71%, 75% i 26% ispitanika). Takođe, 72% ispitanika u Mađarskoj i 66% u Poljskoj imalo je negativne stavove prema muslimanima, dok u odnosu

⁸⁶ https://tasz.hu/files/tasz/imce/timeline_of_gov_attacks_against_hu_ngos_22022017_1.pdf

⁸⁷ „Według naszej oceny sądy to jedna z twierdz postkomunizmu w Polsce. Na czele jest tu Sąd Najwyższy, który ma naprawdę spory dorobek, jeśli chodzi o ochronę ludzi służących dawnemu systemowi, ale także wiele bardziej wątpliwych wyroków. Jednocześnie szerzy się tam lewactwo i podległość w stosunku do sił zewnętrznych wobec Polski.” Onet Wiadomości, „Kaczyński idzie po siedziorów”, 13. jul 2017.

⁸⁸ Govor premijera Viktora Orbana na 25. Letnjem slobodnom univerzitetu i studentskom kampu u Balvanjošu, 26. jula 2014.

⁸⁹ „Poland has a moral right to say ‘no’ to migrants,” Visegrad Post, 3. jul 2017.

na Rome ima 64% u Mađarskoj i 47% u Poljskoj.⁹⁰ Usmeravanje ksenofobije prema jednoj određenoj grupi, međutim, ima dalekosežne posledice jer priznaje društveno isključivanje kao društveni mehanizam, pa ga neliberalne vlade mogu slobodno koristiti da isključe bilo koju drugu grupu.

Ilustrativni primer podsticanja mržnje i straha je kampanja koju protiv Džordža Soroša vode populističke i neliberalne partije, i koja okuplja ksenofobične, antielitističke i antisemitske snage, u njegovoj rodnoj Mađarskoj, ali i izvan nje. Za Jaceka Kuharčika (Jacek Kucharczyk), direktora Instituta za javne poslove u Varšavi, Džordž Soroš predstavlja „savršenu ličnost, idealan primer da se okorelim biračima objasni zašto je svet takav kakav je... on promoviše liberalne vrednosti, ima jevrejsko poreklo i milijarder je. To je lov na veštice koji promovišu autoritarni desničarski populisti i lici na prastare antisemitske zavere.”⁹¹

Napadi provladinih medija, članova stranke i vlasti na Džordža Soroša, znatno su učestali u poslednjih nekoliko meseci, optužujući ga za subverzivne aktivnosti protiv nacionalnih interesa, ne samo u Mađarskoj, već i u Poljskoj i drugim zemljama u regionu.

U Poljskoj, poslanica PiS-a u parlamentu, Kristina Pavlović (Krystyna Pawłowicz) je, u intervjuu katoličkom radiju Marija (Maryja), nazvala Soroša „najopasnijim čovekom na svetu” i rekla da njegove fondacije „finansiraju antihrišćanske i antinacionalne aktivnosti.”⁹² Jaroslav Kačinjski je optužio Soroša da pokušava da uništi tradicionalna društva nametanjem multikulturalizma.

U Mađarskoj je negativan stav prema Sorošu takođe doprineo porastu antisemitizma. Ogromna kampanja protiv Soroša zvanično je započeta u cilju promovisanja vladine antimigracione politike. U junu 2017. godine, bilbordi, plakati i TV reklame - fotografije nasmejanog Soroša sa tekstrom „Ne dozvolimo Sorošu da se poslednji smeje” - preplavili su zemlju, i, prema procenama, koštali oko 21 milion dolara. Ovaj napad na jednu ličnost, bez presedana, navodno je izazvao i nekoliko antisemitskih incidenata širom zemlje. Na plakate su dodavani uvredljivi grafiti, ispisivani slogani „smrdljivi Jevrejin”, crtane Davidove zvezde ili su lepljeni po podovima tramvaja, kako bi ih ljudi gazili. Incidenti su se desili ne samo u Budimpešti, već širom zemlje. U Zalaegersegu (Zalaegerszegu) je, na primer, oštećen gradski spomenik holokaustu, a mnogi plakati su ispisani antisemitskim porukama.⁹³ Bilbordi su uklonjeni

dan pre početka Svetskog prvenstva u vodenim sportovima 13. jula 2017. godine u Budimpešti. Zvanično objašnjenje glasilo je da su završene „nacionalne konsultacije o migracijama”, na koje su se bilbordi i odnosili.⁹⁴

Međutim, to nije bio prvi put da se antisemitizam pojavi u klevetanje Džordža Soroša. Kada je, 2015. godine, veliki broj migranata i izbeglica stigao u Evropu, na skupu protiv izbeglica u Poljskoj, dok je gomila uzvikivala parole protiv islama i Evropske unije, pripadnik ekstremnih desničarskih nacionalista zapalio je sliku ortodoksnog Jevrejina. Rekao da je slika Jevrejina predstavljala Soroša.⁹⁵ U maju 2017. godine, grupa desničarskih aktivista napala je Centar Jevrejske zajednice Aurora u Budimpešti, koji je deo početnih sredstava dobio od Soroš fondacije. U Centru su smeštene i nevladine organizacije koje se bave pitanjima Roma, LGBT prava, migrantima, upotreboom droga i beskućnicima. Ekstremni desničari uništili su spoljašnjost zgrade, sprejevima ispisali „Stop operaciji Soroš” na ulici, a na vrata zlepili njegove fotografije koje su precrtili crvenim krstom. „Kada dođe vreme, ponovo ćemo se sresti”, glasio je članak o napadu objavljen na jednom od portala krajnje desnice. Centar je apelovao na policiju, ali su vlasti tvrdile da ne mogu ništa da učine.⁹⁶

90 Pew Research Center, [Europeans Fear Wave of Refugees Will Mean More Terrorism, Fewer Jobs](#), 11. jul 2016.

91 „Anti-Soros campaign across Europe is drenched in antisemitism,” *The Jewish Chronicle*, 16. maj 2017.

92 „Demonization of Soros Recalls Old Anti-Semitic Conspiracies,” VOA, 15. maj 2017.

93 European Union of Jewish Students, [“Don’t let him have the last laugh - Hungary’s troublesome targeting of George Soros.”](#) 12. jul 2017.

94 „Hungary to remove controversial Soros billboards,” *EU Observer*, 12. jul 2017.

95 „Demonization of Soros Recalls Old Anti-Semitic Conspiracies,” VOA, 15. maj 2017.

96 „A useful punching bag: why Hungary’s Viktor Orbán has turned on George Soros,” *The Guardian*, 22. jun 2017.

Mađarski pano protiv Džorža Soroša, koji ga prikazuje uz tekst: „Nemojte dopustiti da se Džordž Soroš poslednji smeje.” Kampanja je izazvala nekoliko antisemitskih incidenta.

Fotografija: Ynodrág, Wikicommons

Tumačenje „demokratije” kao „demosa” u njenom najosnovnijem obliku – narod, i kao društva koje pristaje na uniformisanost, u suprotnosti je sa razumevanjem društva koje je jedinstveno u svojoj različitosti, što je osnova postojećih liberalnih demokratija. Populisti su u osnovi monisti i odbacuju pluralizam koji je neodvojivi deo demokratije,⁹⁷ kao i procese koji su tipični za predstavničku demokratiju. Ovakva vladavina većine vodi ka plebiscitarnoj transformaciji politike,

koja slabi legitimitet i autoritet političkih institucija i organa koji ne podležu izborima. Referendumi i „nacionalne konsultacije” ne koriste se za konsultacije već da bi potvrdile ispravnost politika i strategija vlasti.

U oktobru 2016. godine u Mađarskoj je raspisan referendum o pitanju izbeglica, nakon odluke vlade da se suprotstavi sistemu kvota koji je ustanovila EU radi raspodele izbeglica u države članice. Pitanje koje je vlada postavila na

referendumu bilo je emocionalno obojeno, i imalo je za cilj izazivanje straha od ugrožavanja nacionalnog suvereniteta: „Da li želite da Evropska unija ima pravo da odluci o obaveznom naseljavanju nemađarskih građana u Mađarsku bez saglasnosti parlamenta?”⁹⁸ Kampanja nije sadržala nikakvo objašnjenje konteksta, statističke podatke o dolasku izbeglica niti se pozivala na potrebu za rešavanjem krize na regionalnom nivou. Naprotiv, kampanja je otvoreno

⁹⁷ Jan Werner Müller, [The wrong way to think about populism](#), Social Science Research Council Democracy Papers

⁹⁸ Stephen Pogany, ["Of Folk Devils And Moral Panic: Hungary's Referendum On Mandatory EU Migrant Quotas"](#), *Social Europe*, 20. septembar 2016.

označila „ilegalne migrante“ kao pretnju po bezbednost i kulturni identitet Evrope. Širom zemlje postavljeni su bilbordi sa lažnim informacijama kao što su: „Da li ste znali? Od početka migrantske krize više od 300 ljudi poginulo je u terorističkim napadima u Evropi.“ „Da li ste znali? Brisel želi da naseli toliko imigranata koliko stanovnika ima jedan prosečni mađarski grad.“⁹⁹ Na kraju, na referendum nije izašlo neophodnih 50% stanovništva, te nije mogao biti priznat. Međutim, 98% onih koji su glasali, izjasnilo se protiv prijema izbeglica - što je omogućilo Viktoru Orbanu da proglaši pobedu, bez obzira što više od polovine birača nije izašlo da glasa.

U aprilu 2017. godine, mađarska vlada je pokrenula takozvane „nacionalne konsultacije“ pod nazivom „Zaustavimo Brisel“. To je navodno trebalo da bude „upitnik“, ispitivanje javnog mnjenja o odnosima Mađarske i EU. Oštros je kritikovan kao manipulativan, ali ga je vlada predstavila kao ogroman uspeh. Podržan je skupom javnom kampanjom. Upitnik je sadržao šest tendenciozno postavljenih pitanja zasnovanih na lažnim činjenicama, što je podstaklo Evropsku komisiju da objavi odgovor na tvrdnje koje je mađarska vlast koristila u kampanji „Stop Brisel.“¹⁰⁰

Zanemarivanje ljudskih prava

Koncept narodnog suvereniteta - vladavina većine - osnovno populističko i neliberalno razmišljanje je suštinski u sukobu sa konceptom individualnih prava prema kojem se ista prava odnose na sve, a prava manjina treba da se zaštite i promovišu. Prava se selektivno dodeljuju ili uskraćuju grupama stanovništva. Takođe, vladavina prava se posmatra kao ograničavanje kolektivne volje naroda.¹⁰¹ Narodni suverenitet takođe osporava sistem kontrole i ravnoteže i podele vlasti. Kako je Viktor Orban izjavio u intervjuu 2014. godine: „Kontrola i ravnoteža su američki pronalazak koji je iz nekog razloga, verovatno intelektualnog mediokriteta, Evropa odlučila da usvoji i koristi u evropskoj politici.“¹⁰²

Najvažniji problemi su usvajanje nazadnog zakonodavstva, koje slabi promovisanje i zaštitu ljudskih prava, posebno kada se radi o određenim grupama kao što su migranti ili beskućnici i kršenje stečenih prava žena. Ljudska prava su, u novom Ustavu Mađarske, prepoznata ali znatno oslabljena oslanjanjem na „posebne zakone“ u kojima se razrađuje sadržaj ovih prava, ali na vrlo nejasan način i bez navođenja međunarodnih i evropskih standarda.

Zakoni o ravnopravnosti i zabrani diskriminacije postoje u sve četiri zemlje koje ova studija obuhvata i u velikoj meri su usklaćeni sa međunarodnim i evropskim standardima. Najznačajnija pitanja odnose se na njihovu primenu i praksu, mogućnost da zaustave diskriminatori diskurs i govor mržnje, kao i da osiguraju da se za pomenuta dela odgovara.

Poljski Antidiskriminacioni zakon iz 2010. godine ne pruža zaštitu od diskriminacije u svim oblastima i po svim osnovama (seksualna orijentacija, invaliditet, religija, godine i političko mišljenje). Takođe, Krivični zakon ne navodi invaliditet, godine, seksualnu orijentaciju ili rodni identitet kao osnovu za zločine iz mržnje.¹⁰³ Odgovornost za zločine iz mržnje koji su zasnovani na seksualnoj orijentaciji je skoro nepostojeća; LGBT organizacije su žrtve fizičkih napada, istrage se ne sprovode a nema ni javne osude.¹⁰⁴ Posledice zvaničnog protivljenja prijemu izbeglica, učestali govor mržnje i nasilje protiv migranata, poprimaju zabrinjavajuće razmere.¹⁰⁵ Komitet za ljudska prava UN izrazio je zabrinutost zbog prijavljenog povećanja broja incidenta koji se odnose na nasilje, govor mržnje i diskriminaciju na osnovu rase, nacionalnosti, etničke pripadnosti, religije i seksualne orijentacije, kao i neadekvatnog odgovora poljskih vlasti na takve incidente.¹⁰⁶

⁹⁹ „The striking placards of the Hungarian government for the referendum on migrant quotas“, Visegrad Post, 20. jul 2016.

¹⁰⁰ Saopštenje za javnost Evropske komisije [Hungary: Commission takes legal action on Higher Education Law and sets record straight on 'Stop Brussels' consultation](#) [*ažurirano 26/04/17 u 15:25]

¹⁰¹ Cas Mudde and Cristóbal Rovera Kaltwasser, “Exclusionary vs. Inclusionary Populism: Comparing Contemporary Europe and Latin America”, *Government and Opposition*, vol.48, 2012.

¹⁰² [“Hungary on Path to Shed Junk Grade and Shield Forint, Orban Says.” Bloomberg](#), 15. decembar 2014.

¹⁰³ Komitet za ljudske prava UN, CCPR/C/POL/CO/7, paragraf 13 i 15.

¹⁰⁴ Human Rights Watch, [World Report 2017 - European UnionEvents of 2016](#)

¹⁰⁵ [Ibid.](#)

¹⁰⁶ CCPR/C/POL/CO/7, paragraf 15.

U aprilu 2016. godine, u svom izveštaju o poseti Hrvatskoj, komesar Saveta Evrope za ljudska prava izrazio je zabrinutost zbog porasta diskriminacije, etničke netrpeljivosti i govora mržnje.¹⁰⁷

U Srbiji, zbog procesa pristupanja EU, erozija stečenih prava nije glavno pitanje, već sporost pri unošenju izmena u srpsko zakonodavstvo, kako bi se potpuno integrисalo i uskladilo sa međunarodnim i evropskim standardima, a zatim dosledno i primenjivalo. Iako je postignut napredak u uspostavljanju mehanizama i zakona kako bi se osigurala ravnopravnost i borba protiv diskriminacije, postoji zabrinutost zbog kontinuiranog rasta govora mržnje u srpskom javnom diskursu, na koji utiče i obimno medijsko izveštavanje. Evropska komisija protiv rasizma i netolerancije Saveta Evrope navela je u izveštaju: „Sadašnji javni diskurs podseća na govor mržnje koji se koristio pre nedavnih ratova u regionu, a istraživanja pokazuju visok nivo socijalnog jaza između različitih delova stanovništva... Govor mržnje se sve više širi preko Interneta; fudbalski huligani i njihove organizacije takođe doprinose širenju mržnje.”¹⁰⁸

Rod i tradicionalne vrednosti

Neliberalne vlade su izabrale diskurs ekstremne desnice i konzervativnih pokreta koji tvrde da je rodna ravnopravnost „ideologija” te uvode pojmove

„rodne ideologije” ili „rodne teorije” koji umanjuju dostignuća rodne ravnopravnosti. Glavne mete njihovih napada su navodna „propaganda” LGBT prava, reproduktivna prava i biotehnologija, i seksualna edukacija i edukacija o ravnopravnosti. Uloga porodice u tradicionalnim sistemima vrednosti, jasna uloga žene u porodici, neodvojivi su deo zamišljenog, etnički homogenog, „moralnog” društva.

Rodni stereotipi, tradicionalni stavovi o ulozi žena i muškaraca i homofobija odavno preovlađuju u regionu, ali je u poslednjih nekoliko godina postignut značajan napredak kada je reč o promeni mentaliteta i javnog mnjenja. Iz tog razloga, promovisanje „tradicionalnih vrednosti” predstavlja značajno nazadovanje.

Novi Ustav Mađarske sadrži princip koji štiti pravo na život od trenutka začeća, a brak definiše samo kao zajednicu muškarca i žene. Istovremeno, abortus je legalan od 1953. godine, a mađarska javnost, prema anketama, ima prilično pozitivan stav o pravu izbora - za razliku od javnosti u Poljskoj.

Prema mađarskom Zakonu o zaštiti porodice koji je stupio na snagu 2012. godine, porodica se sastoji od heteroseksualnog para i njihove dece ili rođaka u direktnoj liniji. Poreski propisi podržavaju

ovaj koncept. Novi Građanski zakon koji je stupio na snagu 2014. godine, ne prepoznaje registrovano građansko partnerstvo između osoba istog pola, koje je regulisano posebnim zakonom te se ne definiše kao „porodica”. Registrovana partnerstva između osoba istog pola priznata su 2009. godine i uživaju neka od prava. Međutim, ustavne i zakonske promene zatvorile su vrata daljoj diskusiji o brakovima između osoba istog pola.

U Mađarskoj, diskurs koji se koristi kada je u pitanju rod, usko je povezan sa opštim diskursom o potrebi očuvanja mađarske nacije i njenih tradicija od „spoljašnjih uticaja” i od „domaćih liberala.” Upotrebljava se rečnik koji zastrašuje, a strah se koristi protiv „rodne ideologije” koja je predstavljena kao pretinja Mađarskoj. Rodna ravnopravnost se opisuje i kao koncept povezan sa komunizmom.¹⁰⁹ Takva, „tradicionalistička” konstrukcija, ima određeni uticaj na prava žena i rodnu ravnopravnost. Zastupljenost žena na javnim funkcijama pogoršana je dolaskom Fidesa na vlast. Trenutno nema nijedne žene u mađarskoj vladi. Nakon izbora 2014. godine, samo je 10% žena u parlamentu, što je najniži procenat u Evropi. Prema podacima Međuparlamentarne unije, Mađarska se nalazi na 160. mestu u svetu, kada je reč o zastupljenosti žena u parlamentu.¹¹⁰

¹⁰⁷ Izveštaj Nilsa Mužnička, komesara za ljudska prava Saveta Evrope o poseti Hrvatskoj od 25. do 29. aprila 2016, [CoE Doc. CommDH\(2016\)31, para. 68](#)

¹⁰⁸ Evropska komisija protiv rasizma i netolerancije, [Report on Serbia \(5th monitoring cycle\)](#), 16 maj 2017, str. 9

¹⁰⁹ Friedrich Ebert Stiftung, [Gender as symbolic glue](#), str. 46

¹¹⁰ Inter-Parliamentary Union, [Women in national parliaments](#): world classification as at 1, 1. septembar 2017.

U Poljskoj je situacija suprotna jer su debate protiv rodne ravnopravnosti prethodile dolasku PiS-a na vlast. Uporište ovog diskursa je u Poljskoj katoličkoj crkvi, koja je, osim zastupanja tradicionalnog stava o abortusu i reproduktivnim pravima, optužila „rodnu ideologiju” za produbljivanje krize porodice i društva. U okviru Crkve je, krajem 2013. godine, pokrenuta kampanja protiv rodnih teorija. Nakon izbora 2015. godine, vlada je, kroz zakonodavstvo, podržala stavove Crkve.

Što se tiče ženskih prava, i Poljska i Mađarska sprovode konzervativnu javnu politiku koja sama po sebi ne predstavlja kršenje ljudskih prava, ali koristi retoriku koja unazađuje prava žena i rodnu ravnopravnost. Ova javna politika se primenjuje bez velikog otpora, zbog dužine plaćenog porodiljskog odsustva, ograničenih mogućnosti smeštaja dece u jasle, zakona o radu koji štiti majke, razlike u platama žena i muškaraca, rada žena u slabije plaćenim zanimanjima, kao i zbog društvenog pritiska. U Poljskoj je razlika u platama naročito uočljiva kod mlađih žena i muškaraca. Evropska komisija uočila je da mlade majke duže izostaju sa tržišta rada, a iako porodiljsko odsustvo mogu uzeti i očevi, sa detetom ipak ostaju majke, jer manje zarađuju. Takođe, napomenula je i da novi

dečiji dodatak „može negativno uticati na učešće roditelja na tržištu rada, uglavnom žena.”¹¹¹

Organizacije za zaštitu ženskih prava i feminističke organizacije se stalno oglašavaju ali ih retko ko sluša, ako se izuzme „Crni protest” u Poljskoj, tj. masovne demonstracije zbog predviđene zabrane abortusa.

Seksualna i reproduktivna prava, posebno abortus, oduvek su bile sporne teme u Poljskoj, ali se situacija pogoršala sa dolaskom sadašnje vlade, naročito u pogledu centara za planiranje porodice i dostupnosti tablete „za dan posle.” Broj ilegalnih abortusa je visok jer se doktori često pozivaju na klauzulu o prigovoru savesti kako bi odbili da izvrše abortus,¹¹² tako da u mnogim institucijama širom Poljske nije moguće obaviti legalan abortus. Iz tog razloga, mnogobrojni slučajevi protiv Poljske pokrenuti su pred Evropskim sudom za ljudska prava, ali nije poznato dokle su postupci stigli.¹¹³ Komitet za ekonomski, socijalna i kulturna prava UN i Komitet za ljudska prava UN izrazili su zabrinutost i dali preporuke u tom smeru.¹¹⁴

Neprihvatanje pojma „rod” takođe je uticalo na borbu protiv nasilja u porodici i rodno zasnovanog nasilja. Mađarska nije ratifikovala Istanbulsku konvenciju, navodno

zbog korišćenja pojma „rod” u Konvenciji. U Poljskoj se Konvencija ne primenjuje.

Istovremeno, organizacijama koje rade sa žrtvama nasilja u porodici i rodnom zasnovanog nasilja i koje nikada nisu ni dobijale veliku podršku, ukidaju se finansijska sredstva a odnos prema njima postaje vidno neprijateljski.

U Poljskoj ne postoji oblik partnerstva između osoba istog pola, niti postoji politika jednakosti kada su u pitanju LGBT osobe. Organi za ravnopravnost, kao i organizacije koje se bave LGBT pravima nedovoljno su finansirani.

Za razliku od Poljske, u Srbiji je 2009. godine usvojen obiman Zakon o zabrani diskriminacije. Sadrži odredbe koje eksplicitno zabranjuju diskriminaciju na osnovu seksualne orientacije i / ili rodnog identiteta, i doprineo je određenom napretku u pogledu položaja LGBT osoba. Borba protiv govora mržnje, pretnji i fizičkog nasilja je i dalje problematična. Na primer, ne postoje centralizovani zvanični podaci o broju zločina motivisanih homofobiom. Takođe, nivo javnih predrasuda prema LGBT populaciji je i dalje relativno visok tako da je neophodno ustanoviti mere koje bi doprinele promeni takvog stava, na primer, uklanjanje diskriminacionih sadržaja iz udžbenika.¹¹⁵ Novu vladu predvodi

¹¹¹ Evropska Komisija, Radni dokument - Izveštaj za Poljsku 2017, [DOC SWD\(2017\) 86 final](#), 22. februar 2017.

¹¹² Član 39. Zakona o medicinskoj i stomatološkoj profesiji. Prema presudi Ustavnog suda iz oktobra 2015, ne postoji pouzdan referalni mehanizam koji bi omogućio dostupnost abortusa nakon pozivanja na prigovor savesti.

¹¹³ Vidi primer: *Tysiak v. Poland* (slučaj br. 5410/03) i *R.R. v. Poland* (slučaj br. 27617/04).

¹¹⁴ Komitet za ekonomski, socijalna i kulturna prava UN, završne primedbe u šestom periodičnom izveštaju za Poljsku, usvojene 7. oktobra 2016, UN Doc. [E/C.12/POL/CO/6](#), parag. 46 et seq. i CCPR/C/POL/CO/7, para. 23 et seq.

¹¹⁵ Radni dokument Komisije: Izveštaj za Srbiju 2016, [SWD\(2016\) 361 final](#), 9. novembar 2016, str. 63

#czarnyprotest

Abortus je oduvek bio sporno pitanje u Poljskoj, ali se situacija pogoršala nakon što je vlada podržala „tradicionalne vrednosti.” U septembru 2016. godine, nacrt zakona koji je nastao na inicijativu pro-life pokreta, predstavljen je parlamentarnom Komitetu za pravosuđe i ludska prava. Ukoliko bi bio usvojen, abortus bi bio zabranjen u svim okolnostima, uključujući silovanje, incest i rizik po život žene. Takođe, žene koje bi htеле da se podvrgnu abortusu i doktori koji bi pristali da ga izvrše, suočili bi se sa krivičnim optužbama, a slučajevi sumnjivih spontanih pobaćaja mogu biti predmet istrage.

To je izazvalo, do tada neviđene, masovne proteste.

U ponedeljak, 3. oktobra, oko 7 miliona žena i muškaraca stupilo je u štrajk i započelo protest. Obustavljena je nastava u školama i na fakultetima, zatvoreni su restorani, radnje, vladine kancelarije i blokiran je ulaz u sedište vladajuće stranke u Varšavi.

Obučeni u crno i naoružani žičanim vešalicama, žene i muškarci izašli su na ulice širom Poljske. Na varšavskom Dvorskom trgu bilo je oko 30.000 ljudi. U Čestočovi (Czestochowa), popularnom hodočasničkom odredištu, 60 gradskih službenika nije došlo na posao. Pokret je dobio podršku medija, kao što su Gazeta Wyborcza, magazin Politika (Polityka) i TV kanal TVN24.

03/10

ŽENA U
POLJSKOJ
U ŠTRAJKU

Akcija „Crni ponedeljak” bila je vrhunac inicijative organizovane preko društvenih mreža. Ljudi obučeni u crno postavljali su svoje slike sa haštegom #czarnyprotest („crni protest”) nedeljama nakon objavljanja nacrta zakona.

Protest je privukao i međunarodnu pažnju, tako da su skupovi podrške poljskim ženama bili organizovani u gradovima širom Evrope: u Berlinu, Londonu, Barseloni i Parizu. Poruka podrške stigla je i sa Islanda gde su 1975.

godine žene organizovale sličan štrajk u znak protesta protiv rodne diskriminacije, kao i od ženskih grupa u Keniji.

U početku, vlada je pokušala da umanji važnost protesta; ministar spoljnih poslova Witold Vaščikovski (Witold Waszczykowski) je izjavio da se žene „zabavljaju.” Međutim, suočen sa snagom protesta, parlamentarni odbor koji je razmatrao nacrt zakona, preporučio je da bude odbijen. Članovi vladajućeg PiS-a su povukli nacrt zakona, i to manje od dve nedelje nakon što je podnet na razmatranje. Književnica i aktivistkinja Agnieszka Graf (Agnieszka Graff) navodi da su pokušaji da se uvede potpuna zabrana abortusa imali suprotan efekat - podrška pravu na abortus u Poljskoj je porasla.

premijerka koja je otvoreno iskazala svoje homoseksualno opredeljenje. Međutim, ostaje da se vidi da li će njen imenovanje imati ikakve efekte u praksi kada je u pitanju LGBT populacija u Srbiji.

Hrvatska: vremenski prikaz otpora

Pogledajte i grafikon na strani 28

Između januara i jula 2016, hrvatsko civilno društvo organizovalo je najmanje 20 javnih akcija i protesta, posebno reagujući na pokušaje vlade da ograniči slobodu medija i slobodu izražavanja i smanji finansiranje organizacija civilnog društva i javnog obrazovanja.

Takođe, civilno društvo je dosledno podsticalo na otpor protiv populističke vladajuće koalicije koja je pretila hrvatskom društvu kroz istorijski revizionizam i promociju „tradicionalnih” vrednosti.

22. januar

Platforma 112 organizuje protest na Trgu svetog Marka protiv „Smrti slobode izražavanja”, zahtevajući ostavku desničarskog ministra kulture Hasanbegovića poznatog po revizionističkom stavu o fašizmu. Protest je održan na dan kada je izabrana nova vlada.

4. februar

Inicijativa *Kulturnjaci 2016* organizuje konferenciju za novinare na Trgu svetog Marka i osuđuje širenje govora mržnje i netolerancije, javne uvrede i napade na slobodu udruživanja, slobodu izražavanja i slobodu govora. Upućuje apel Hasanbegoviću da podnese ostavku, kojem je prethodilo potpisivanje peticije mnogobrojnih radnika iz kulturnog i umetničkog sektora.

8. mart

Održana su dva protesta na Međunarodni dan žena. Jedan je organizovala Ženska mreža Hrvatske, a drugi inicijativa *Preuzmite odgovornost za ubijanje žena* i to protiv nedovoljne političke zastupljenosti, diskriminacije na svim nivoima javnog života, nasilja nad ženama i erozije seksualnog i reproduktivnog prava što je, zapravo, deo promocije tradicionalnih vrednosti.

1. april

Pokrenuta je inicijativa *Za satiru spremni*, koja je okupila članove civilnog društva i Udruženja novinara Hrvatske (Hrvatskog novinarskog društva). Inicijativa organizuje protest za odbranu umetničkih sloboda i protiv cenzure satire. Protest je bio reakcija na otkazivanje satirične TV emisije „Montirani proces”, ali i odgovor na stalne napade na slobodu govora, javno klevetanje medija i novinara od strane vlade, preuzimanje hrvatske državne televizije HRT, kao i masovno otpuštanje radnika HRT-a, urednika, novinara i filmskih reditelja.

3. april

Ministar kulture daje izjavu u vezi sa napadom na pisca i novinara Antu Tomića, koji se dogodio 31. marta na jednom kulturnom događaju u Splitu. Hasanbegović je podsetio da „je važno preuzeti odgovornost za reči koje su izgovorene i objavljene u javnosti.”

Inicijativa *Kulturnjaci 2016* poziva premijera da razreši Hasanbegovića zbog „sramne izjave.”

4. april

Koordinacija jevrejskih opština u Hrvatskoj i Srpsko narodno veće, najavili su da će bojkotovati zvaničnu komemoraciju u Spomen-području Jasenovac i optužili vladu da se nije suprotstavila revitalizaciji Ustaškog pokreta. Organizovane su nezavisne komemoracije u Jasenovcu i javni skup u Zagrebu na dan kada je koncentracioni logor oslobođen.

5, 6, 19. april

Proteste su održale brojne organizacije civilnog društva protiv namere vlade da usvoji uredbu kojom bi se značajno smanjila sredstva Nacionalnoj fondaciji za razvoj civilnog društva u 2016. godini, i koja sadrži kriterijume za dodelu sredstava nevladinim organizacijama. Civilno društvo je u velikoj meri kritikovalo vladu zbog toga što odbija socijalni dijalog.

Usvajanje uredbe je odloženo, zbog protesta, ali je ipak usvojena 22. aprila, na telefonskoj sednici.

13. april

Inicijativa GOOD održala je protest zbog nedostatka finansijske podrške za sveobuhvatnu reformu kurikuluma koji se trenutno nalazi pred Saborom, kao i zbog nedostatka nezavisnosti i stručnosti Agencije za vaspitanje i obrazovanje (Agencije za odgoj i obrazovanje).

21. april

Antifašistička liga Republike Hrvatske, kojoj se pridružila Koordinacija jevrejskih opština u Hrvatskoj, Srpsko narodno veće, Romsko nacionalno veće (Romsko nacionalno vijeće) i Federacija antifašističkih boraca

i antifašista Republike Hrvatske, održali su javni skup na Trgu žrtava fašizma u Zagrebu, u znak sećanja na holokaust, srpske i romske žrtve, i upozorili na trend relativizacije i promovisanja ustaške ideologije koju vlast podržava.

27. april

Inicijative *Dobrodošli* i *Platforma za međunarodnu građansku solidarnost* Hrvatske održale su protest povodom posete turskog predsednika Erdogana. Optužile su vlast da zbog navodnih ekonomskih investicija zatvara oči pred kršenjem ljudskih prava koje se događa u Turskoj, a koje sada uključuje i izbeglice, i podsetile na sporazum između EU i Turske.

2. i 3. maj

Udruženje novinara Hrvatske izvestilo je o „neprihvatljivim napadima i ličnim uvredama” upućenih nekolicini voditelja televizijskih emisija zbog navodnog vređanja „nacionalnih i verskih svetinja.” Protest je organizovan 3. maja, na Svetski dan slobode medija, i to zbog kontinuiranog otpuštanja novinara koji rade na javnom servisu, a zatražena je i ostavka ministra kulture.

9. maj

Inicijativa *Za snažno civilno društvo* uputila je vlasti apel kako bi odbranila postojeći model podrške civilnom društvu, u znak protesta zbog ukidanja Stručne komisije za neprofitne medije (Stručnog povjerenstva za neprofitne medije), prenamene sredstava za Nacionalnu fondaciju za razvoj civilnog društva, i

odlaganje ponovnog izbora izvršnog odbora Fondacije. Više od 30 organizacija potpisalo je apel.

21. maj

Protest je održalo nekoliko organizacija koje su se okupile pod imenom *Odbrani pravo na izbor* (*Obrani pravo na izbor*). Osudile su političke manipulacije u cilju uskraćivanja prava ženama da odluče o svom životu. Istovremeno, odvijao se i tzv. *Hod za život* koji je pozivao na ograničavanje prava na siguran abortus.

1. jun

Inicijativa *Hrvatska može bolje* organizovala je velike proteste u nekoliko gradova. U Zagrebu se okupilo 25.000 ljudi (najveći protest još od protesta za Radio 101 koji se dogodio pre 20 godina) nakon što je reforma kurikuluma zaustavljena. Demonstranti su tražili nastavak reforme i ostavku ministra obrazovanja Predraga Šustara.

14. jun

Održan je okrugli sto o reproduktivnim pravima koji su organizovali Centar za obrazovanje, savetovanje i istraživanje (Centar za edukaciju, savjetovanje i istraživanje - CESI), *Inicijativa lekara/ki za regulisanje prava na prigovor savesti* (*Inicijativa liječnika/ca za reguliranje prava na priziv savjesti*) i *Platforma 112*. Razgovaralo se o pravima žena, kao što je pravo na planiranje porodice, i o nameri konzervativnih, desničarskih i hrišćanskih organizacija da promene hrvatski zakon o abortusu.

15. jun

Politička stranka radikalne levice *Radnički front (Radnička fronta)* organizovala je protest na kojem je pozvala prvog potpredsednika vlade Tomislava Karamarka da dâ ostavku (Karamarko, odlazi) i ode zajedno sa ministrom kulture i „bandom lopova.”

16. jun

Inicijativa *Hrvatska može bolje* organizovala je još jedan protest kao podršku sveobuhvatnoj reformi kurikuluma i pozvala sve odgovorne da daju ostavku zbog neprimenjivanja reforme.

13. jul

Hrvatsko novinarsko društvo izdalo je javno saopštenje oštro osuđujući napad na Ljubicu Letinić, novinarku i urednicu Hrvatskog radija. Otvoreno pismo koje joj je uputilo alternativno novinarsko udruženje HNiP (Hrvatski novinari i publicisti) nazvali su politički motivisanim govorom mržnje i blaćenjem, a ukidanje njezinih emisija političkom cenzurom.

14. jul

Na Trgu žrtava fašizma održan je protest koji je organizovala građanska inicijativa *Sloboda trećima* („Sloboda trećeg” - emisije na hrvatskom radiju i televiziji) pod nazivom „Na talasima slobodnog Trećeg” („Na valovima slobodnog Trećeg”), u vidu javne radio emisije, upozoravajući na radikalne promene Trećeg programa Hrvatske radio-televizije.

15. jula

Antifašistička liga Republike Hrvatske podnela je krivičnu prijavu protiv direktora filma „*Jasenovac: Istina*” zbog „javnog podsticanja na nasilje i mržnju”.

Prakse i strategije za inspirisanje civilnog društva

Metode rada, mobilizacije i interakcije sa donosiocima odluka

Stavljanje ljudskih prava na prvo mesto

„Sve u svemu, branitelji ljudskih prava u Mađarskoj mogu neometano da rade”, zaključio je specijalni izvestilac UN o položaju branitelja ljudskih prava, Mišel Forst (Michel Forst), nakon službene posete Mađarskoj.¹¹⁶ Kao što se i može zaključiti iz ovog izveštaja, branitelji ljudskih prava u Hrvatskoj, Poljskoj i Srbiji suočavaju se sa vrlo sličnom situacijom.

Organizacije za ljudska prava u krajnjim demokratijama su zaista u prednosti: i dalje imaju pristup javnosti i mogu da izađu na ulice, a uspesi u Hrvatskoj i Poljskoj pokazuju da je još uvek moguće pokrenuti građane.

Međutim, ne treba potcenjivati probleme sa kojima se suočavaju branitelji ljudskih prava koji rade u ovim zemljama, što je

specijalni izvestilac posebno naglasio: „Okruženje u kojem oni funkcionišu sve je nepovoljnije.”

Nejednakost u čitavom svetu sve je veća.¹¹⁷ Utisak mnogih ljudi u Hrvatskoj, Mađarskoj, Poljskoj i Srbiji, kao i u drugim zemljama u kojima postoji srednja klasa, jeste da njihove vlade nisu radile u njihovom interesu. Oni ne misle ni da pokreti za ljudska prava imaju prave odgovore. Filip Alston (Philip Alston), specijalni izvestilac UN za ekstremno siromaštvo i ljudska prava, nedavno je izjavio: „Većina organizacija koja zagovara ljudska prava fokusira se na marginalizovane i ugnjetavane pojedince i manjinske grupe. Međutim, većina društva smatra da pokreti za ljudska prava stvarno rade samo za ‘tražioce azila’, ‘zločince’ i ‘teroriste.’”¹¹⁸

Bilo bi dobro da se dodatno ispita da li su neliberalne politike i prakse efektivno uticale na uživanje

socijalnih i ekonomskih prava i da li je došlo do napretka koji su obećale neliberalne vlade.

U tom smislu, kao ilustracija, zanimljiva je ocena Platforme 112, „Pregled prvih 100 dana Vlade Tihomira Oreškovića”. U njoj se navodi: „Socioekonomski politike ne pokazuju vidljive znake glavnih strukturnih reformi koje su obećane u predizbornom periodu... Predizborna obećanja o reformama javne uprave i teritorijalnoj reorganizaciji, nemaju jasnu političku podršku, što nastavlja da otvara prostor za neefikasnost i klijentelizam.”¹¹⁹

Potrebno je jasno staviti do znanja da neliberalne politike neće dati bolji odgovor na društveno-ekonomski pitanja od ljudskih prava, kao što je to učinila Platforma 112: „Moramo početi da insistiramo da na listi ljudskih prava budu podjednako zastupljene - obe kategorije prava.”¹²⁰

¹¹⁶ UN Doc: [A/HRC/34/52/Add.2](#), para. 104

¹¹⁷ Na otvaranju dogadaja „Zajedno u tome” (“In it together”), 21. maja 2015, generalni sekretar Organizacije za ekonomsku saradnju i razvoj Hose Anhel Guria (José Ángel Gurría) rekao je: „Dostigli smo kritičnu tačku. Pitanje nejednakosti se više ne može tretirati kao drugorazredno. Moramo fokusirati debatu na to kako se raspodeljuju koristi od ekonomskog rasta.” Smatra da je „situacija ekonomski neodrživa.”

¹¹⁸ Philip Alston, [“Human rights under siege.”](#) *SUR* 25 (2017).

¹¹⁹ [Going Down: Overview of the first 100 days of the Oreskovic government](#), 29. april 2016.

¹²⁰ *Ibid.*

Inicijativa *Hrvatska može bolje* organizovala je velike proteste u nekoliko gradova 1. juna 2016. U Zagrebu se okupilo 25.000 ljudi. Na slici učesnik protesta nosi natpis: „Kakva vlada, takav i transparent.”

Foto: Luka Tomac, *Hrvatska može bolje*

Povećana kontrola nevladinih organizacija za ljudska prava, sve više bespotrebnih propisa koji ih ograničavaju, klevete i javni napadi utiču na stav ljudi i odaju utisak da pokret za ljudska prava nije radio u njihovom interesu.

Problematične su i optužbe za „partijašenje” i „politizaciju.” „Nevladine organizacije su protiv konzervativaca”, može

se čuti. Konzervativni prostor su zauzeli neliberalni političari. Ove optužbe povezuju nevladine organizacije sa partijskom i političkom opozicijom u Hrvatskoj, Mađarskoj, Poljskoj i Srbiji.

Najveći izazov je kako razgraničiti partijsko delovanje i zadatke branitelja ljudskih prava koji imaju ulogu čuvara i omogućavaju da svim ljudima, bez obzira na

njihovu stranačku pripadnost ili uverenja, bude dostupna odbrana ljudskih prava. U Poljskoj i Srbiji, nevladine organizacije do sada nikada nisu reagovale na optužbe da su politizovane.

Neliberalne vlade žele da prodube polarizaciju. U „savršenom svetu”, civilno društvo ima pozitivnu ulogu, što je već i prepoznato. Ujedinjene nacije

su, u rezolucijama o braniteljima ljudskih prava, pozvale države i lidere u svim segmentima društva, da javno priznaju važnu i legitimnu ulogu branitelja ljudskih prava u promovisanju ljudskih prava, demokratije i vladavine prava, i da se izbegne stigmatizacija.

Nevladine organizacije za ljudska prava postale su politički akteri, ali ipak nisu toliko ispolitizovane, i vode se principima iz Deklaracije Ujedinjenih nacija o braniteljima ljudskih prava,¹²¹ uključujući principe univerzalnosti i nedeljivosti ljudskih prava.

Rad nevladinih organizacija mora biti transparentniji, odgovorniji i jasniji, kako bi se suprotstavile optužbama neliberalnih vlada u vezi sa „partijašenjem“ i „politizacijom.“ Moramo jasnije odrediti našu polaznu tačku - univerzalna i nedeljiva ljudska prava koja branimo - tim pre što nevladine organizacije za ljudska prava učestvuju u javnim raspravama, i moraju se suočavati sa političarima i neliberalnim vlastima koje promovišu kršenja ljudskih prava. Takođe, moramo pokazati da i mi funkcionišemo demokratski, da smo pouzdani i sposobni da čvrsto branimo vrednosti, principe i pravne standarde ljudskih prava.

Upotreba regionalnih i međunarodnih sistema može se objasniti na isti način. Države su

odlučile da zajedno uspostave regionalne i međunarodne standarde za zaštitu ljudskih prava i vladavinu prava. Nevladine organizacije za ljudska prava se ovoga pridržavaju; zahtevaju od država da poštuju međunarodni pravni okvir zaštite ljudskih prava koji su ratifikovale, a podstiču i na dalji rad i više standarde, jer se ne mogu zadovoljiti polovičnim rešenjima. Neliberalne vlade često iznose kao argument da se međunarodna zajednica meša u unutrašnje poslove i pozivaju se na čutanje o propustima prethodnih vlada. Nije „politizacija“ jasno reći da neliberalne vlade koje zagovaraju „tradicionalne vrednosti“ i neliberalne demokratske principe, zapravo žele da sopstvene kulturne norme i posebnosti postave iznad međunarodnog prava i standarda, što podriva princip univerzalnosti ljudskih prava.

U tom smislu, želimo da se ponovo pozovemo na svoje pravo da u potpunosti uživamo član 25 Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, a naročito pravo i mogućnost da učestvujemo u vođenju javnih poslova. Svako ima ovo pravo, bez obzira da li se kandidovao za javnu funkciju. Trebalo bi da države ostave civilnom društvu veći prostor kako bi potpuno, slobodno i bez straha od odmazde učestvovalo u javnom dijalogu, posebno tokom izbornih procesa, navodi specijalni izvestilac

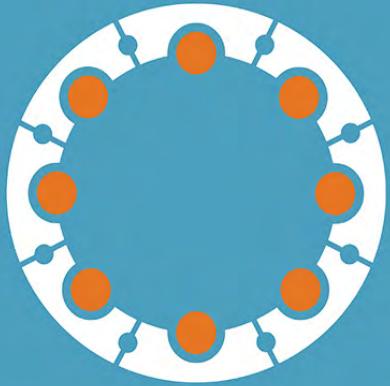
UN o pravima na slobodu mirnog okupljanja i udruživanja, Maina Kaia (Maina Kaia):

„Pravo na slobodu mirnog okupljanja i udruživanja je ključni način za pojedince i grupe pojedinaca da učestvuju u javnim poslovima. Uživanje tih prava otvara mogućnost ljudima da sagledaju i izraze svoje brige ali i interesе, i potrude se da uspostave upravu koja će se baviti njihovim problemima.”¹²²

121 Deklaracija o pravu i odgovornosti pojedinaca, grupa i društvenih organa da unapreduju i štite univerzalno priznata ljudska prava i osnovne slobode, usvojena od strane Generalne skupštine UN 9. decembra 1998. godine (UN Doc: A/RES/53/144).

122 Izveštaj specijalnog izvestioca o pravima na slobodu okupljanja i udruživanja pred Generalnom skupštinom UN-a (UN Doc: A/68/299), para. 6.

ELECTIONS: VOTE YES FOR MORE CIVIC SPACE

"Election periods are a time for citizens to express their collective will and confer legitimacy on governments. People should be given more space – not less – to exercise their assembly and association rights. If they are not, it fundamentally undermines the legitimacy of the process. And that calls into question the legitimacy of the government itself."

United Nations Special Rapporteur Maina Kiai discussing his October 2013 report to the General Assembly (A/68/299)

Promotivni plakat za Izveštaj UN o pravima na slobodu mirnog okupljanja i udruživanja u kontekstu izbora. Pripremio ga je bivši specijalni izvestilac Maina Kaia.
Fotografija: freeassembly.net

Alati za civilno društvo

Ovo uključuje metode rada nevladinih organizacija, mobilizaciju i interakciju sa donosiocima odluka.

Kada su u pitanju zemlje kojima upravljaju neliberalne vlade, ključno je da nevladine organizacije razviju svoje metode rada, više se potruđe da mobilišu širu javnost i jasno odrede na koji će način da komuniciraju sa donosiocima odluka.

Možemo da ponudimo brojne prakse i strategije koje su se pokazale uspešne u zemljama koje su predmet ove analize. Možda bi mogle da inspirišu organizacije civilnog društva koje se suočavaju sa neliberalnim vladama. Napominjemo da lista nije konačna.

Održivost

Finansijska održivost

Neliberalne vlade ne ograničavaju svoje aktivnosti samo na kontrolu nacionalnog finansiranja, već žele da organizacijama za ljudska prava ograniče pristup privatnim i javnim stranim grantovima.

Nastavite da štitite međunarodne standarde ljudskih prava o pravu pristupa finansiranju, nevezano za njegovo geografsko poreklo, kako je i navedeno u rezolucijama Ujedinjenih nacija o braniteljima ljudskih prava.

Izraditi finansijsku bazu koja se ne odnosi samo na institucionalne donatore, već i na direktnе pojedinačne donacije, ali i „crowdfunding” određenih projekata.

U letu 2016. godine, Kuća ljudskih prava Voronjež (Voronezh) koristila je rusku crowdfunding platformu planetaru.ru da prikupi sredstva za različite potrebe organizacije: da pruži besplatnu pravnu pomoć, plati kiriju, pokrije administrativne troškove kao što je plata sekretarice, i urade male popravke na zgradu. Kuća ljudskih prava skupila je više novca od 290.000 RUB (oko 4.050 EUR), koliko je planirala. Online crowdfunding omogućavaju veb lokacije kao što su Kickstarter, Indiegogo i Causes, koji korisnicima omogućavaju da naprave stranicu za određenu kampanju, postavljaju finansijski cilj, a zatim dobijaju donacije preko platforme.

Održivost

Naglašavanje legitimiteata

Neliberalne vlade, kao i autoritarne vlade u Ruskoj Federaciji i drugde, napadaju nevladine organizacije za ljudska prava u vezi sa poreklom finansijskih sredstava, pokušavajući da dovedu u pitanje njihov legitimitet.

Naglasite činjenicu da su se neliberalne vlasti obavezale na međunarodnom nivou da neće nametati ograničenja u vezi sa potencijalnim izvorima finansiranja organizacijama koje se bave ljudskim pravima. Stoga, nijedan zakon ne sme da kriminalizuje ili dovodi u pitanje legitimitet aktivnosti kojima se štite ljudska prava, na osnovu geografskog porekla novca.

Dokumentujte kako je inostrano finansiranje doprinelo izgradnji zemlje, zahvaljujući podršci koju su vlada i civilno društvo dobili iz inostranstva. Takođe, napomenite šta su međunarodno finansirani programi omogućili civilnom društvu da postigne tokom godina.

Primer koji je inspirisao autore ovog izveštaja je istraživanje organizacije Peace Now koje ispituje izvore finansiranja i transparentnost devet organizacija koje su branile politiku naseljavanja trenutne izraelske vlade, imajući u vidu zakon koji ograničava pristup stranim fondovima. Istraživanje je pokazalo da 94% donacija koje su ove organizacije dobile u periodu 2006-2013. godine nije bilo transparentno, što znači da ne postoji mogućnost identifikacije njihovog porekla. Studija je takođe utvrdila da je većina sredstava potekla od privatnih lica iz inostranstva, i da stižu uglavnom preko američkih organizacija čiji status omogućava da se porez na donacije smanji.

Održivost

Krizno planiranje

Neliberalne vlade su spremne da koriste bilo koju mogućnost kako bi usmerile javna sredstva organizacijama i medijima koji su im lojalni. Činjenica je da neliberalne vlade nemaju svest o tome da civilno društvo koje kritikuje vladu obogaćuje društvo.

Osnovati privatne filantropske organizacije koje će podržavati rad na ljudskim pravima, direktno prikupljati sredstva od građana, na taj način smanjujući zavisnost od finansiranja iz javnih donacija i od donatora iz inostranstva.

Nevladine organizacije bi trebalo da naprave zajednički fond solidarnosti i dogovore razmenu ljudi, kako bi mogle da prevaziđu kratkoročne finansijske poteškoće (razdoblja između projektnih ciklusa).

U Hrvatskoj, 55 aktivista za ljudska prava i organizacije civilnog društva osnovali su Fondaciju za ljudska prava Solidarna 2015. godine, kao odgovor na „postepeno smanjivanje javnog finansiranja za zagovaranje ljudskih prava” i „rastuću potrebu *ad hoc* građanskih akcija protiv neliberalnih trendova.”

Metode rada

Transparentnost u odlučivanju

Cilj neliberalnih vlada jeste da delegitimišu nevladine organizacije za ljudska prava i društvene pokrete, tako što će omalovažavati njihove aktivnosti, poziciju i organizaciju.

Procesi donošenja odluka u okviru socijalnog pokreta ili strukturisane organizacije za ljudska prava su dostupni javnosti, i pružaju jasnu sliku o ulozi različitih organa.

Jasno opišite „odakle dolazite” i koje su osnove vašeg delovanja, kako biste istakli legitimitet organizacije.

Fondacija Kuća ljudskih prava sa Kućama za ljudska prava usvojila je zajednički Kodeks ponašanja, detaljno definišući zajedničke vrednosti i principe kojih će se pridržavati, kao što su:

- sigurnost i zaštita branitelja ljudskih prava je na prvom mestu;
- poštovanje svih ljudskih prava, svih ljudi bez diskriminacije;
- obezbeđivanje transparentnosti i odgovornosti;
- dobro upravljanje.

Metode rada

Dobro i odgovorno upravljanje

Neliberalne vlade pokušavaju da stvore sliku kako nevladine organizacije za ljudska prava ne upravljaju odgovorno, deluju u ime inostranih interesa, koriste strane donatore za lično bogaćenje i ne doprinose društvu.

Osigurajte da tela koja donose odluke u vašoj organizaciji ili pokretu funkcionišu dobro i u skladu sa principima koje pokret ili organizacija promoviše, imajući u vidu i rodnu ravnopravnost i dobro upravljanje.

Sledite transparentan način upravljanja, odgovorno obavljajte poslove kao i redovnu nezavisnu reviziju poslovanja.

Transparency International otvoreno procenjuje svoju odgovornost na svojoj veb stranici. Takođe, postoje stranice posvećene upravljanju, finansiranju i finansijama, praćenju uticaja i evaluaciji. Organizacija je učestvovala u uspostavljanju "Accountable Now" („Odgovorno sad“) globalne platforme koja podržava organizacije civilnog društva da budu transparentne, odgovorne prema zainteresovanim stranama i fokusirane na ostvarivanje uticaja.

Metode rada

IT bezbednost

Noliberalne vlade preuzimaju mere za povećanje nadzora nad podacima i generalno pokazuju manje poštovanja prema privatnosti i zaštitu privilegovanih informacija, na primer, informacija koje se tiču poverljivog odnosa između klijenta i advokata.

Osigurajte da vaša organizacija poseduje opremu za zaštitu podataka i da je celo osoblje obučeno za sigurno elektronsko komuniciranje. Takođe, neophodno je da osoblje razume kako se osiguravaju podaci u digitalnom dobu, ali i oni fizički, koji stoje u kancelariji.

Troškove za nabavku informacione tehnologije za vašu organizaciju uključite u budžet svih projekata, kako biste izbegli situaciju da morate da vršite zamenu hardvera odjednom.

Front Line Defenders objavili su priručnik „Digitalna sigurnost i privatnost za branitelje ljudskih prava“ u kojem se pojašnjava kako razumeti i razmišljati o pitanjima bezbednosti i privatnosti u radu na ljudskim pravima. Priručnik takođe daje smernice o tome kako uspešno izgraditi organizacionu IT politiku sigurnosti, i to u vezi sa online komunikacijom i korespondencijom; skladištenjem podataka i arhiviranjem; kradom identiteta na mreži i profilisanjem; i smanjivanjem mogućnosti za cenzuru na Internetu, nadzor i praćenje.

Metode rada

Osnaživanje zaposlenih

Noliberalne vlade vrše jak pritisak na branitelje ljudskih prava, bez obzira da li volontiraju, rade za nevladine organizacije ili učestvuju u pokretu. Iako ne rizikuju svoj život direktno, branitelji ljudskih prava koji rade u takvim zemljama mogu se suočiti sa iscrpljenošću, mentalnim i fizičkim slomom.

Podržite svoje aktiviste i zaposlene koji se suočavaju sa jakim pritiscima, tako što ćete organizovati radionice za izgradnju tima, prikupiti sredstva i poslati ih na dodatne treninge i osnažiti ih priznajući njihovu jedinstvenost i vrednost.

Izradite strategiju u okviru vaše organizacije, koja će se odnositi na mentalno zdravlje i dobrobit vaših aktivista i zaposlenih.

Helsinski odbor za ljudska prava u Mađarskoj nudi savetovanje zaposlenima koji rade sa traumatizovanim izbeglicama i žrtvama policijskog zlostavljanja, imajući u vidu da su ti zaposleni podložni povećanom stresu. Savetovanje je dostupno, po potrebi, i drugim zaposlenima. Takođe, openDemocracy je pokrenuo internet stranicu gde se razgovara o mentalnom zdravlju i dobrobiti zaposlenih u nevladinim organizacijama, što organizacije za zaštitu ljudskih prava, donatori i ali i sami zaposleni često zanemaruju.

Mobilisanje

Učestvovanje, mobilisanje

Neliberalne vlade izazivaju reakcije kod ljudi i van zajednice za ljudska prava, jer napadaju temelje vladavine prava, preispituju nacionalnu istoriju i kulturu i vređaju manjine.

Pobrinite se da vaša organizacija dopre do što više ljudi i uključi se u društvo i tako što će da daje odgovore na neliberalne politike, posebno kroz učešće u mobilizacijama i pokretima. Takođe, bilo bi dobro da članovi vaše organizacije budu i deo nekih odbora, čak i kada se ne slažete u potpunosti sa zajedničkom porukom koja se šalje u javnost.

Budite prisutni, učestvujte i uključite se, nemojte samo posmatrati sa distance.

U Poljskoj, Helsinški odbor za ljudska prava pokazao je snagu kroz **#CandleLightRevolution**, koja je održana u julu 2017. kao reakcija na zakone protiv Vrhovnog suda i Nacionalnog saveta sudstva. Ne ističući zasluge za organizaciju, Helsinški odbor za ljudska prava je na društvenim mrežama obavestio javnost o svom učešću i povezao svoje partnere, međunarodne nevladine organizacije, sa protestima u Poljskoj.

Mobilisanje

Saradnja između nevladinih organizacija

Neliberalne vlade koriste heterogenost civilnog društva protiv organizacija za ljudska prava, nadajući se da će doći do podela i konkurenциje između nevladinih organizacija. Nije važno da li se nevladine organizacije bave različitim pravima, da li obavljaju nadzornu funkciju ili pružaju usluge, veći stepen saradnje vodi i ka boljem međusobnom razumevanju, razmeni znanja i iskustva, i čini da se organizacije osećaju manje usamljene kada se suočavaju sa sličnim pretnjama.

Bliska saradnja između nevladinih organizacija je način da se povežu u pouzdane grupe u kojima se strategije mogu deliti, proveravati i o njima se može diskutovati. Uverite se da ste pronašli takvu grupu nevladinih organizacija i da ste sigurni sa kim možete razmenjivati informacije, ali identifikujte i organizacije sa kojima ne možete ostvariti blisku saradnju.

Uverite se da imate dovoljno prostora za dijalog o različitim strategijama, ali i da se složite da se ne slažete.

U Hrvatskoj je, nakon odluke o drastičnom smanjenju javnih sredstava za programe i projekte nevladinih organizacija, *Inicijativa za snažno civilno društvo* (*Initiative for Strong Civil Society*) organizovala niz javnih akcija za podizanje svesti o štetnosti vladine politike i iskazivanje solidarnosti među različitim nevladim grupama. Inicijativa je obuhvatila organizacije civilnog društva koje se bave ljudskim pravima, rade u interesu i za dobrobit dece, pomažu osobama s invaliditetom i pružaju druge socijalne usluge.

U Mađarskoj, zajednička koalicija od nekoliko desetina nevladinih organizacija pod nazivom „Civilizacija“ radi na prepoznavanju civilnog društva kao važnog faktora u demokratiji. Oni organizuju kampanje, proteste i izdaju zajednička saopštenja.

Mobilisanje**Izgradnja koalicija**

Kao što neliberalne vlade pokušavaju da podele nevladine organizacije za ljudska prava, pokušavaju da podele i civilno društvo po pitanju ljudskih prava, uglavnom se pretvarajući da štite domaće radnike od radne snage iz inostranstva.

Nevladine organizacije za ljudska prava moraju pronaći mehanizme za saradnju sa radničkim pokretima i sindikatima, organizacijama za zaštitu životne sredine i aktivistima. Treba da uspostave otvorenu komunikaciju kako bi s punim poverenjem delili sa njima svoje planove.

Platforma 112 je koalicija koja okuplja 71 organizaciju civilnog društva u Hrvatskoj, deluje na nacionalnom i lokalnom nivou u oblasti ljudskih prava, demokratizacije, izgradnje mira, borbe protiv korupcije, zaštite javnih resursa i zaštite životne sredine. Platforma 112 postoji od 2011. godine, podržava zajedničke zagovaračke inicijative, i zagovara socijalno pravedne javne politike. Od 2011. godine, u vreme izbora Platforma 112 organizuje razgovore sa političkim partijama i izbornu debatu.

Mobilisanje**Promovisanje uloge branitelja ljudskih prava**

Neliberalne vlade pokušavaju da stigmatizuju i delegitimišu branitelje ljudskih prava, tako što navode da zapravo ne promovišu ljudska prava za sve, već za određene ili strane interese. Međutim, neliberalne vlasti i dalje se izdaju za promotore ljudskih prava u međunarodnom sistemu, obično sponzorišući rezolucije o braniteljima ljudskih prava.

Podsećajte vašu vladu da se obavezala međunarodnim sporazumima da će podržavati branitelje ljudskih prava. Upozorite na bilo kakav raskorak između međunarodnih obaveza koje je vlasta potpisala i njenog odnosa prema braniteljima ljudskih prava.

Insistirajte da vlast usvoji nacionalne smernice za zaštitu branitelja ljudskih prava, kao i obavezu o periodičnom izveštavanju o položaju branitelja ljudskih prava. Izveštaje bi trebalo da sastavljaju nacionalna tela za zaštitu ljudskih prava.

Norveška i Švajcarska usvojile su slične smernice za zaštitu branitelja ljudskih prava. Evropska unija, predvođena Evropskom službom za spoljno delovanje, takođe je usvojila takav protokol, ali je on ograničen na saradnju sa trećim zemljama i multilateralnim forumima za ljudska prava.

Interakcija sa donosiocima odluka

Strateški slučajevi

Imajući u vidu da neliberalne vlade pokušavaju da preuzmu kontrolu nad pravosuđem, organizacije za ljudska prava moraju stvarati strateške mogućnosti pravosuđu kako bi se afirmisala važnost poštovanja vladavine prava, kontrole i ravnoteže, osnovnih sloboda i ljudskih prava.

Pokušajte da pronađete strateške slučajeve koji bi mogli dovesti do promena u zemlji i privući pažnju medija. Potencijalne slučajeve razmotrite zajedno sa drugim nevladinim organizacijama od poverenja.

Osigurajte jake kapacitete za vođenje strateških sporova, sarađujte sa međunarodnim nezavisnim stručnjacima koji bi u sudskom postupku podržali vaše pozicije kao „prijatelji suda” (amicus briefs).

Helsinški odbor za ljudska prava u Poljskoj ima vrlo jak program strateških sudskeh sporova. Bira strateške slučajevе koji omogućavaju stvaranje sudske prakse, kao što je slučaj Paweł Soutisa (Paweł Sołtis), koji je otpušten sa javnog radija nakon medijske reforme koja je stavila javni medijski servis pod kontrolu vlade, u januaru 2016.

U Mađarskoj, 23 nevladine organizacije uputile su zajednički podnesak Ustavnom суду kako bi se preispitao Zakon o civilnom društvu koji krši njihovo pravo na udruživanje i slobodu izražavanja i ruši njihov ugled.

Interakcija sa donosiocima odluka

Otvorena komunikacija

Neliberalne vlade optužuju nevladine organizacije za ljudska prava za partijsku pristrasnost i favorizovanje određenih ideja. Koriste ovu optužbu da ukažu kako istraživanja nevladinih organizacija nisu legitimna, naročito kada pokazuju da neliberalne politike krše ljudska prava.

Utvrđite ko je iz vladajuće većine otvoren/a za razgovor i pokušajte da mu/joj se približite.

Podelite istu dokumentaciju i rezultate istraživanja i vladajućoj koaliciji i opoziciji. Ako je ne dostavite određenoj stranci, jasno stavite do znanja da je to zbog toga što krši ljudska prava.

Mađarska unija za građanske slobode čuva otvoreni dokument koji evidentira sve kontakte sa političarima. Mišljenja se razmenjuju sa svim članovima parlamenta, bez obzira na njihovu partijsku pripadnost.

Helsinški odbor za ljudska prava u Mađarskoj tužio je vladajuću stranku Fides zbog neistinitih izjava i dobio spor. Fides je tvrdio da je Odbor lažirao statističke podatke o migracijama, što je Vrhovni sud Mađarske (Kuriјa) proglašila neistinom.

Interakcija sa donosiocima odluka

Ulažite u prevodenje

Neliberalne vlade su naučile da lako dopiru do ljudi i ubede ih da su jedine koje stvarno brinu o svim ljudima, bez izuzetka.

Potrudite se da sistematično prevodite izveštaje vaše organizacije na maternji/e jezik/e, čak i u slučaju da se podnose međunarodnim organima, jer je to način da se sa izveštajima i argumentima upoznaju svi ljudi u vašoj zemlji.

Osigurajte kvalitet prevodenja i lekture, kako biste bili sigurni da su svi prevodi koje objavljujete, na papiru ili u medijima, istog kvaliteta.

Fondacija Kuća ljudskih prava podržava stručne prevode Kuća ljudskih prava i njihovih članica, nevladinih organizacija.

Interakcija sa donosiocima odluka

Metode ranog upozoravanja

Neliberalne vlade ne propisuju zakonodavne procese koji omogućavaju transparentno razmatranje nacrta zakona i komentare civilnog društva. Često na brzinu „provuku“ nov zakon kroz parlament bez javnih rasprava i konsultacija.

Osigurajte mehanizme nadzora koji će vam omogućiti da prepoznate promene javnih politika i spremno reagujete na zakonodavne korake koje preduzimaju vlasti.

Beležite nove korake i povezujte ih sa prethodnim promenama politike i zakonodavstva kako biste dokumentovali širi trend i pravac kojim vlast ide.

Helsinski odbor za ljudska prava u Mađarskoj priprema i redovno ažurira podatke o važnim događajima kako bi šira publika bila informisana.

Mađarska unija za građanske slobode otvorice telefonsku liniju za novinare i građane, objašnjavaće im postojeći zakonodavni okvir i olakšati razumevanje postojećih propisa.

Interakcija sa donosiocima odluka

Ravnoteža između rizika i uticaja

Noliberalne vlade koriste zakonske procedure kojima nedostaje transparentnost i ograničava pristup nekim nevladinim organizacijama i nezavisnim telima. Što češće vlada to čini, više nevladinih organizacija za ljudska prava ima razlog da preispita svoje mogućnosti da protestuju unutar zvaničnih institucija kao što je parlament.

Procenite rizik pre nego što organizujete ikakav protest u javnoj instituciji. Analizirajte posledice koje bi demonstracije mogle da imaju po druge grupe civilnog društva i vaše aktiviste, kao i mogući uticaj na donosioce odluka.

Najverovatnije će taj protest biti jedini. Iz tog razloga, potrudite se da bude inovativan, miroljubiv, da privuče medije, i da koristi poruke koje će javnost lako razumeti, kako biste što bolje iskoristili protest.

U Hrvatskoj, 10. maja 2016. godine, predstavnici 435 organizacija civilnog društva stali su u red ispred Vlade Hrvatske, kako bi uručili „Apel za očuvanje hrvatskog modela podrške razvoju civilnoga društva.“ Akcija je organizovana u znak solidarnosti sa nevladinim organizacijama koje pružaju socijalne usluge, a koje bi bile najugroženije smanjenjem sredstava.

U Mađarskoj, članovi kampanje Civilizacija prisustvovali su sednici odbora na kojoj se raspravljalo o novom zakonu o nevladinim organizacijama. Mirno su protestovali protiv zakona držeći banere.

Interakcija sa donosiocima odluka

Braniti autonomiju nevladinih organizacija

Noliberalne vlade ugrožavaju autonomiju nevladinih organizacija dovodeći u pitanje njihovo pravo i legitimitet da se bave određenim pitanjima.

Javno objavite kojim se pitanjima i problemima bavi vaša organizacija, ko su njeni članovi, koji je domen ekspertize i kako je nastala.

Zastupajte ideju da nevladine organizacije za ljudska prava mogu slobodno i nezavisno da biraju pitanja kojima žele da se bave i strategije koje će u tom radu koristiti. Branite međunarodne standarde koji garantuju autonomiju nevladinih organizacija.

Rezolucija Saveta za ljudska prava o zaštiti branitelja ljudskih prava iz marta 2013. godine, navodi da zakonske odredbe koje utiču na rad branitelja ljudskih prava moraju biti jasno definisane, ne smeju se primenjivati retroaktivno, a obaveza izveštavanja ne bi smela da ometa autonomiju nevladinih organizacija.

Mi znamo put do autoritarnih vlada

Postavljanje temelja za otpor civilnog društva

Sve neliberalne vlade iz ovog izveštaja došle su na vlast putem slobodnih izbora. Tri su članice Evropske unije. Uticaj promena koje su uveli, zavisi od veličine njihovih izbornih uspeha - u Mađarskoj Fides ima veliku većinu u poređenju sa slabom vladom Patriotske koalicije u Hrvatskoj. Vlada Srbije posvećena je procesu pridruživanja Evropskoj uniji i obećava da će sprovesti strukturne promene koje zahteva *acquis*, kao što su reforme pravosuđa. Međutim, istovremeno, promoviše neliberalni populistički diskurs i konsoliduje moć jačanjem položaja predsednika. U Poljskoj su izbori osigurali dovoljnu većinu za efikasno oduzimanje ovlašćenja Ustavnog suda i donošenje željenih zakona.

Osim ovih razlika koje se odnose na nacionalne specifičnosti, analiza neliberalnih vlada u četiri zemlje otkrila je brojne, uznenimirujuće sličnosti, obrazac zajedničkih elemenata koji urušavaju ljudska prava, vladavinu prava i ravnotežu moći, čineći njihove demokratije krunjim.

Ovi elementi uključuju:

- Korišćenje većine u parlamentu za uvođenje ustavnih promena i promenu zakonodavstva, i upravljanje na osnovu „tiranije većine”;
 - Ograničavanje nezavisnosti pravosuđa i institucija kao nezavisnog nadzora, kroz funkcionalne i strukturne promene;
 - Masovna otpuštanja u institucijama i postavljanje „lojalnih” na ključne strateške pozicije kako bi se osigurala poslušnost vlasti;
 - Korišćenje finansijskih instrumenata protiv institucija i organizacija, kao što su smanjenje budžeta, ukidanje finansijskih sredstava i oporezivanje, kako bi se slomio njihov otpor;
 - Sužavanje prostora za demokratsko delovanje, naročito putem zakona i javnih politika kojima se ograničava sloboda izražavanja,
- udruživanja i okupljanja, kao i gušenje prava na različito mišljenje;
- Javno diskreditovanje i klevetanje svakoga ko se ne slaže sa vladajućom politikom;
 - Prisvajanje i manipulacija istorijskim narativima u cilju preoblikovanja javnog diskursa;
 - Promovisanje „tradicionalnih vrednosti” i „nacionalnih interesa” u ime većine i na štetu žena, manjina i ranjivih grupa.

Izveštaj je zasnovan na dokumentaciji iz četiri zemlje. Međutim, opisani elementi nisu ni novi ni jedinstveni, već deo iste strategije: to su iste politike koje se prenose iz jedne zemlje u drugu i prilagođavaju nacionalnim kontekstima.

U državama u kojima neliberalne vlade dolaze na vlast, situacija se konstantno pogoršava:

- U Mađarskoj, osam godina neliberalne vlasti duboko je uzdrmalo temelje demokratije.

- U Poljskoj, za samo dve godine od stupanja na vlast, vlada je ubrzanim tempom promenila javnu politiku.

Ako je tačno da u ovom trenutku situacija u Mađarskoj i Poljskoj nije kao u Azerbejdžanu, Belorusiji ili Ruskoj Federaciji, treba napomenuti da se gore opisani elementi mogu naći u svim ovim zemljama. Napadi koji se dešavaju u Mađarskoj i Poljskoj - na zakon i pravosudnu praksu, nezavisne medije i civilno društvo - već su uspešno izvedeni u ovim autoritarnim državama. U tom pogledu, one su ogledalo naše budućnosti. Iskustvo nam je takođe pokazalo da, kada se jednom kreće tim putem, uglavnom nema povratka. Sledeći korak u našem istraživanju biće da proučimo načine na koji su te iste politike korišćene, u prošlosti, u zemljama u regionu koje su prešle prag i postale autoritarne, kao što su Azerbejdžan, Belorusija i Ruska Federacija. Zaista moramo identifikovati uspešne načine da se odupremo takvim trendovima - prakse civilnog društva navedene u ovoj studiji slučaja jesu prvi korak u tom pravcu.

Iako svi akteri moraju reagovati kako bi obnovili ono što su neliberalne vlasti uništile, još je važnije da se zaustavi dalje pogoršanje, što bi dovelo do toga da krne demokratije više ne budu uopšte demokratije, pa ni krne.

Donosioci odluka moraju, pothitno, da zauzmu čvrst i nedvosmislen stav, kada autoritarne vlade prelaze

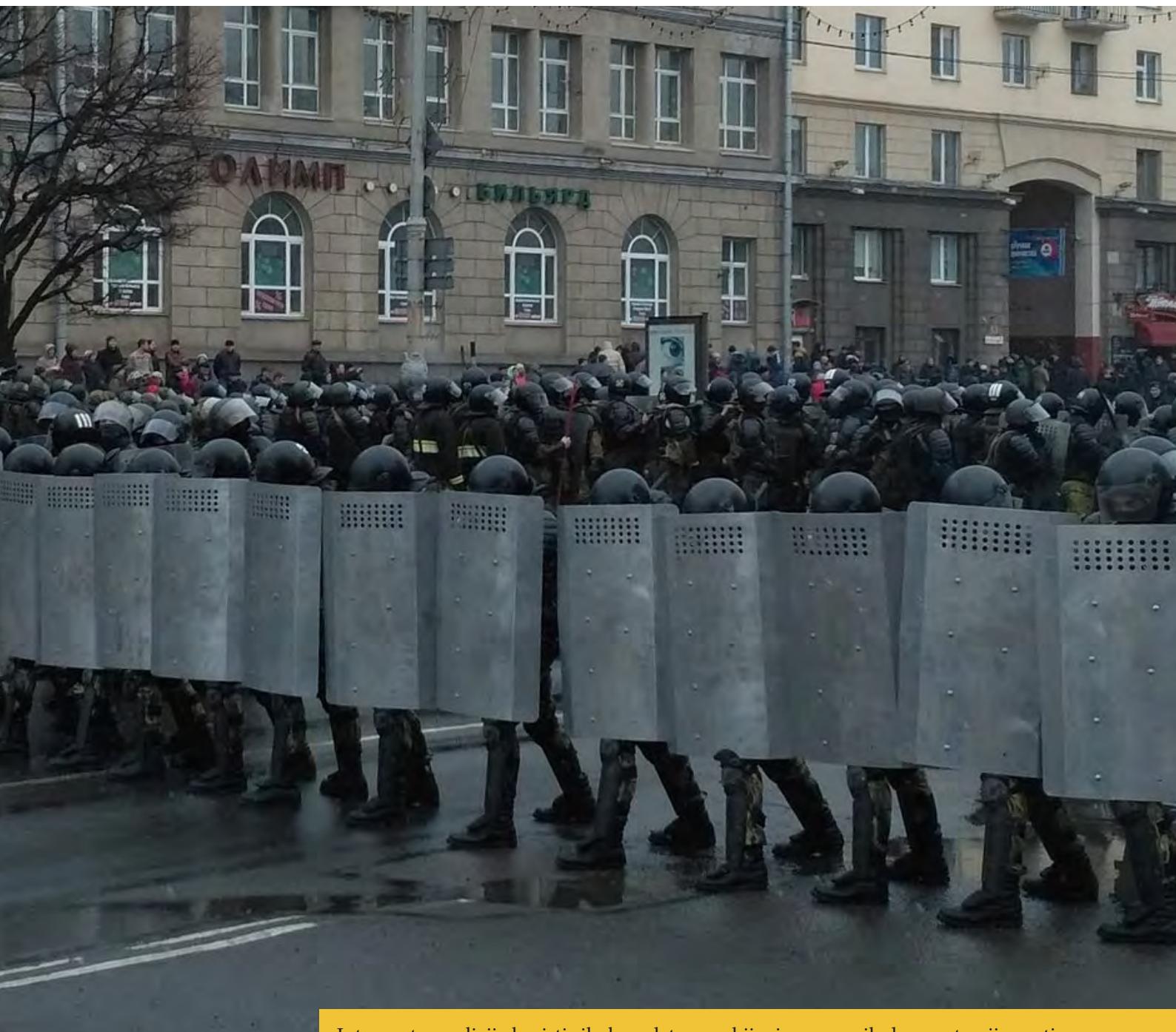
crvenu liniju. Takođe, pretnje temeljima demokratije zahtevaju „nultu toleranciju.”

Evropske političke partije moraju se pripremiti kako bi se suočile sa vladajućim većinama u evropskim zemljama. Podrivanje vladavine zakona i ravnoteže moći i kršenje ljudskih prava ne nalazi se ni na jednoj platformi evropskih političkih stranaka. Kada dođe do takvog razvoja situacije, neliberalne vlade ne smeju biti zaštićene, već pozvane na odgovornost od strane svojih stranaka. Višegodišnja nesposobnost Evropske narodne partije (EPP) da reši situaciju u Mađarskoj jer vladajuću većinu formira član EPP-a, treba da pokrene sve stranke da razviju strategiju praćenja razvoja u zemljama u kojima imaju većinu, i osigura da ljudska prava ne postanu gubitnik u političkoj igri.

Brze reakcije su potrebne na početku kako bi se zaustavila plima neliberalizacije i izbegla situacija „premalo i prekasno” i to u državama čije vlade aktivno menjaju i manipulišu ustavnim poretkom, narušavaju ravnotežu i uništavaju institucije. Rizik je u tome što ovi trendovi dovode do dubokih sistemskih transformacija koje će biti teško vratiti na staro. U tom pogledu, nedavna odluka Evropske komisije o preduzimanju odlučnijih mera predstavlja značajan napredak, kao i izjava Fransa Timermansa (Frans Timmermans) da bi nereagovanje na antidemokratske akcije poljske vlade, bilo „zanemarivanje dužnosti.”¹²³

123 Uvodne i završne napomene prvog potpredsednika Evropske komisije Fransa Timermansa o vladavini prava u Poljskoj, pred Komitetom za gradanske slobode, pravdu i unutrašnje poslove Evropskog parlamenta, 31. avgusta 2017.

Interventna policija koristi silu kao alat za suzbijanje masovnih demonstracija protiv "zakona o društvenim parazitima" u Belorusiji. Stotine demonstranata i posmatrača su pritvoreni u proleće 2017.

Fotografija: Спадар Бурак / Wikimedia Commons.

Evropska unija mora uspostaviti sistem ranog upozoravanja. Postoji dovoljno znanja i iskustva da se identifikuju trendovi i signali upozorenja kako bi se pokrenula rana akcija. Evropska unija bi mogla više da se osloni na mehanizme Ujedinjenih nacija, posebne procedure ili ugovorna tela, kao i komesara za ljudska prava Saveta Evrope. Svi oni su već upozoravali na događaje u Mađarskoj i Poljskoj. Ova studija slučaja može da posluži kao doprinos celokupnom procesu.

Jako i nezavisno civilno društvo ima ključnu ulogu u borbi protiv ovih trendova i podržava fundamentalna prava koja definišu demokratska društva. Istovremeno, nevladine organizacije za ljudska prava su osnovne mete neliberalnih i autoritarnih vlada. Postoji obimna dokumentacija o nesigurnoj situaciji i pretećoj atmosferi u kojoj deluju nevladine organizacije i branitelji ljudskih prava u Azerbejdžanu, Belorusiji i Rusiji, koji su stigmatizovani, marginalizovani i kriminalizovani, a ugrožena je i njihova fizička sigurnost. U zemljama koje su predmet ovog izveštaja, uspostavljeni su instrumenti i prakse koji progresivno stežu omču oko vrata civilnog društva. Ako se postojeći trend ne promeni, nevladine organizacije će se suočiti sa još većim uzinemiravanjem, finansijskim ograničenjima, prljavim kampanjama, pravnim i administrativnim preprekama, stigmatizacijom i izolacijom, dok će javni prostor preplaviti GONGO-i.

Nevladine organizacije u ispitivanim zemljama će morati da obrate više pažnje na ekonomske i socijalne tokove i narastajuću nejednakost. Neliberalne vlade se održavaju na vlasti pomoću argumenata da će poboljšati život građana. Vredelo bi ispitati da li su neliberalne javne politike i prakse efektivno uticale na uživanje socijalnih i ekonomskih prava i da li je došlo do obećanih poboljšanja. Kada su u pitanju javne zdravstvene usluge, na primer, postotak BDP-a koji se izdvaja za zdravstvo u Poljskoj, Hrvatskoj i Mađarskoj ostaje ispod proseka Evropske unije od 7,2%.¹²⁴ Sve u svemu, dostupnost zdravstvenih usluga, dugi periodi čekanja i kvalitet nekih usluga ostaje problem. Sledeći korak nevladinih organizacija za ljudska prava biće da prikupe podatke o tome kako neliberalne vlade selektivno donose socijalne politike s ciljem da se podrže izborni narativi i zadovolje birači, a ne da se održi pristup zasnovan na pravima. Ova selektivnost šteti principima univerzalnosti i nedeljivosti ljudskih prava i sledi model autoritarnih vlada.

Ovakav razvoj situacije stvorice nove izazove za donatore i one koji podržavaju nevladine organizacije. Nedavni napadi na nevladine organizacije za ljudska prava u Poljskoj i Mađarskoj koji se nastavljuju, doveli su do njihovog slabljenja i rizika od marginalizacije. Potrebno je pojačati zaštitu, direktnu podršku i pomoć nevladinim

organizacijama za ljudska prava, a one moraju da održe svoje mreže. Mehanizmi podrške trebalo bi da uključuju nevladine organizacije za ljudska prava iz ovih zemalja kako bi njihov rad bio pozitivno ocenjen i pružena javna podrška i priznanje. Takođe, neophodno je suprotstaviti se negativnim narativima i sprečiti izolaciju i slom nevladinih organizacija za ljudska prava. Fondacija Kuća ljudskih prava i Kuće ljudskih prava pokazale su kako donatori mogu nastaviti efikasno da ostvaruju svoj cilj i promovišu ljudska prava čak i kada vlast ograničava pristup međunarodnim grantovima za nevladine organizacije za ljudska prava. Predložena rešenja ubrzano će biti potrebna u zemljama koje su predmet ovog izveštaja.

Najbolje prakse koje se ovde navode ne iscrpljuju sve postojeće mogućnosti i uglavnom su izgrađene na iskustvu naših partnera sa terena, koje su sakupljali prilikom uspešnog rešavanja problema. Kako nastaju razne situacije, tako će se razvijati i civilno društvo. Mi ćemo nastaviti rad na najboljim praksama i ispitati kako ih možemo primeniti, na najbolji mogući način, u nacionalnim kontekstima. Zbog toga se ova studija slučaja može smatrati osnovom i motivacijom za budući rad koja će osnažiti sve zainteresovane aktere da deluju.

Mi znamo put do autoritarnih režima jer smo videli da postoje u previše zemalja, poput Azerbejdžana, Belorusije i

124 Hrvatska 6.6%; Mađarska 5.3%; Poljska 4.7%. [Eurostat: Government expenditure on health](#)

Ruske Federacije. Sada je vreme da čvrsto stanemo uz Mađarsku i Poljsku kako bismo izbegli dalje uništavanje demokratije, podsetimo Hrvatsku na obećanja koja je dala nakon pridruživanja Evropskoj uniji, i zahtevamo od srpskih vlasti da ispunjavaju svoje obaveze koje se odnose na ljudska prava i vladavinu prava, i da ih ne odlažu do pregovora o prijemu u Evropsku uniju. Od novonastalih demokratija u tranziciji, neliberalne vlade brzo su pretvorile Mađarsku i Poljsku u krnje demokratije, pokušale to da učine i u Hrvatskoj, a polako i pažljivo grade neliberalnu platformu u Srbiji. Moramo da spremimo dalje urušavanje demokratije, koje bi, na kraju, moglo da dovede do toga da te države uopšte više i ne budu demokratije. One se ne mogu porebiti sa Azerbejdžanom, Belorusijom ili Rusijom, još uvek.

Uz zahvalnost našim donatorima

Zahvaljujemo se donatorima i podržavateljima Kuća ljudskih prava i njihovih članica. HRFH se iskreno zahvaljuje na velikodušnim doprinosima. Naš rad na zaštiti, jačanju i podršci braniteljima ljudskih prava i njihovim organizacijama ne bi bio moguć bez Vaše potpore.

Norwegian Ministry
of Foreign Affairs

Schweizerische Eidgenossenschaft
Confédération suisse
Confederazione Svizzera
Confederaziun svizra

Federal Department of Foreign Affairs FDFA

“Prijatelji građanske slobode moraju upamtiti što je stavljen na kocku: sudbina univerzalnosti ljudskih prava i, u konačnici, jamčevina mira.”

Miklós Haraszti

Miklós Haraszti mađarski je autor, sveučilišni profesor i zagovaratelj ljudskih prava. Trenutno je posebni izvestitelj UN-a za stanje ljudskih prava u Belorusiji.

